

V skyrius

LIETUVOS RESPUBLIKOS PILIETYBĖ. UŽSIENIEČIŲ TEISINĖ PADĖTIS

1 poskyris. Lietuvos Respublikos pilietybė

2 poskyris. Užsieniečių teisinė padėtis. Prieglobsčio teisė

1. Pilietybė – nuolatinis asmens teisinis ryšys su konkrečia valstybe yra svarbus asmens konstitucinio teisinio statuso elementas. Nacionalinės teisės normos, reguliuojančios pilietybės santykius, sudaro savarankišką pilietybės teisinį institutą.

Lietuvos Respublikoje pilietybės santykius reguliuojančios normos įtvirtintos Lietuvos Respublikos Konstitucijoje, Pilietybės įstatyme, poįstatyminiuose teisės aktuose

Pilietybės instituto turinį padeda atskleisti Lietuvos Respublikos teisės norminių aktų, reguliuojančių pilietybės santykius, nagrinėjimas.

2. Pagal Lietuvos Respublikos Konstitucijos 12 str., Lietuvos pilietybė įgyjama gimstant ir kitais įstatymo nustatytais pagrindais. Išskyrus įstatymo numatytus atskirus atvejus, niekas negali būti kartu Lietuvos Respublikos ir kitos valstybės pilietis. Pilietybės įgijimo ir netekimo tvarką nustato įstatymai.

Lietuvos Respublikos pilietybės įstatymo normos reguliuoja įvairias pilietybės santykių grupes: dėl pilietybės įgijimo, jos išsaugojimo ir atstatymo, pilietybės netekimo ir grąžinimo, taip pat pilietybės klausimų sprendimo tvarką.

3. Nagrinėjant pilietybės teisinį institutą, teks susidurti su įvairiomis problemomis. Vienos problemos būdingos tik šalims, kurių istorinis likimas panašus į Lietuvos (pilietybės atstatymo, išsaugojimo klausimai), kitos problemos būdingos daugeliui šalių, pvz.: dvigubos pilietybės, tėvų ir vaikų pilietybė, pilietybė ir santuoka.

4. Užsieniečiai – asmenys, kurie nėra Lietuvos Respublikos piliečiai, neatsižvelgiant į tai, ar jie turi kurios nors užsienio valstybės pilietybę ar neturi jokios. Pagal Lietuvos Respublikos įstatymo dėl užsieniečių teisinės padėties teisinį reglamentavimą, juos galima skirti į nuolat gyvenančius Lietu-

voje ir laikinai Lietuvoje esančius. Užsieniečių teisinė padėtis Lietuvoje atskleidžiama nagrinėjant jų atvykimą ir išvykimą iš Lietuvos Respublikos, jų laikiną ar nuolatinę apsigyvenimą, užsieniečių teises, laisves ir pareigas, teisinę atsakomybę ir išsiuntimą iš Lietuvos.

5. Užsieniečiai, kurie dėl gresiančio pavojaus jų gyvybei ar laisvei yra priversti palikti savo šalį ir ieškoti prieglobsčio kitur, vadinami pabėgėliais. Prieglobsčio teisė tarptautinėje teisėje suprantama kaip suvereni valstybės teisė, bet ne pareiga suteikti pagalbą ieškantiems prieglobsčio.

Prieglobsčio teisė pasižymi dvilypumu dviem aspektais: asmens teisė ieškoti prieglobsčio ir valstybės teisė suteikti prieglobstį. Lietuvoje 1995 m. liepos 14 d. priimtas įstatymas „Dėl pabėgėlių Lietuvos Respublikoje statuso“ (vėliau pakeistas) nustatė užsieniečių, kurie ieško prieglobsčio Lietuvoje, pabėgėlio statuso suteikimo ir išvykimo sąlygas, tvarką, pabėgėlio teises, pareigas, atsakomybę, įvažiavimo ir išsiuntimo pagrindus.

1 poskyris

LIETUVOS RESPUBLIKOS PILIETYBĖ

1.1. Lietuvos Respublikos pilietybės sąvoka ir požymiai

1.2. Lietuvos Respublikos pilietybės įgijimas

1.3. Lietuvos Respublikos pilietybės netekimas

1.4. Dviguba pilietybė. Pilietybė ir santuoka. Tėvų ir vaikų pilietybė

1.5. Valstybės institucijos, tvarkančios pilietybės klausimus

1.1. Lietuvos Respublikos pilietybės sąvoka ir požymiai

1990 m. kovo 11 d. buvo teisiškai atstatyta Lietuvos Respublikos nepriklausomybė. Lietuvos valstybei iškilo būtinybė kurti naujas valstybines institucijas, priimti naujus įstatymus derinant juos su tarptautinės teisės aktais, kuriuos pasirašė ir įsipareigojo vykdyti ir gerbti Lietuvos Respublika.

Pilietybės problema buvo viena tų, kurią Lietuvos valstybei teko spręsti ir šio amžiaus pradžioje, atkūrus nepriklausomybę 1918 m., ir atstačius nepriklausomybę po penkiasdešimt metų trukusios sovietinės priespaudos. Pilietybės klausimų svarbą lemia tai, kad pilietybė įprasmina pačią valstybę ir yra viena būtiniausių šiuolaikinės civilizuotos valsty-

bės elementų. Galima sakyti, kad pilietybė yra vienas iš trijų banginių, ant kurių laikosi valstybė. Taip pat pilietybė – viena iš demokratijos garantų, numatančių asmens, turinčio piliečio statusą, dalyvavimą valstybės valdyme.

Pilietybė – jungiamoji grandis tarp Tautos suvereniteto ir asmens laisvės. Įgyvendindama savo pilietines teises ir pareigas, asmenybė dalyvauja realizuojant Tautos suverenitetą.

Su pilietybe glaudžiai siejasi žmogaus teisės, laisvės bei pareigos, jų apimtis ir turinys. Pilietybė yra būtina prielaida, kad asmuo turėtų visas Konstitucijoje ir įstatymuose įtvirtintas teises ir laisves, kad jo teisėti interesai būtų ginami ir šalies viduje, ir už jos ribų. Taigi pilietybė gali būti apibūdinama kaip tam tikra visuomeninė–valstybinė vertybė (gėris), kurios pasiekimo galimybę būtina užtikrinti kiekvienam žmogui.

Pilietybė teisės literatūroje suprantama dviem aspektais:

- a) kaip objektyviai egzistuojantis asmens teisinis ryšys su valstybe;
- b) kaip teisės normų, reguliuojančių pilietybės santykius, visuma, t.y. kaip savarankiškas konstitucinės teisės institutas.

Atskleisti pilietybės turinį mums padės Lietuvos Respublikos teisinių aktų, reguliuojančių pilietybės santykius, nagrinėjimas. Pagal teisinį turinį Lietuvos Respublikos pilietybė yra apibūdinama kaip asmens nuolatinis teisinis ryšys su Lietuvos valstybe. „Ryšys su valstybine teritorija, – rašė Mykolas Römeris, – tai tas, kas sudaro žmogaus „pavaldinybę“ – jo priskyrimą tam tikrajai tos teritorijos valstybei ir jos valdžiai. Svarbiausieji šio ryšio požymiai yra šie:

- 1) gimimas teritorijoje arba – gimimas iš tam tikros teritorijos tėvų (teritorinė kilmė) ir
- 2) tam tikras apsigyvenimas teritorijoje ir ypač išgyvenimo laikas (natūralizacijos stažas)”¹.

Tačiau ne kiekvienas asmens ryšys su Lietuvos valstybe laikomas pilietybe. Antai tarp užsieniečių, nuolatos ar laikinai gyvenančių Lietuvoje, taip pat atsiranda teisinis ryšys su Lietuvos valstybe. Skirtumas yra tas, kad ryšys tarp piliečio ir valstybės yra nuolatinis, t.y. jis atsiranda nuo gimimo arba pilietybės įgijimo momento ir baigiasi piliečio mirtimi arba netekus pilietybės įstatymo numatytais atvejais. Šis ryšys nenutrūksta ir tada, kai pilietis išvyksta iš savo šalies. „Lietuvos piliečius už Lietuvos Respublikos ribų gina ir globoja Lietuvos valstybė”, – įtvirtinta Lietuvos Respublikos pilietybės įstatymo 5 str. 2 d. Tokią gynybą Lietuvos valstybė vykdo per savo diplomatinės ir konsulinės atstovybės užsienyje. Vadinas, pilietybė neapribota ir erdvėje, t.y. valstybės teritorinių ribų. Tuo tarpu teisinis ryšys su užsieniečiu nutrūksta jam išvykus iš Lietuvos. Taigi pi-

¹ Römeris M. Valstybė ir jos konstitucinė teisė. I d. Valstybė. T. I. Kaunas, 1934. P. 10.

lietybės nekintamumas laike ir erdvėje yra pagrindinis teisinis kriterijus, leidžiantis atskirti teisinį ryšį, egzistuojantį tarp valstybės ir laikinai ar nuolatos joje esančių užsieniečių nuo teisinio ryšio su piliečiais.

Skiriasi taip pat ir teisių bei laisvių apimtis, kurias valstybė suteikia savo piliečiams bei kitiems asmenims (užsieniečiams bei asmenims be pilietybės, esantiems Lietuvos Respublikoje). Žmogaus prigimtinės teisės (į gyvybę, laisvę, nuosavybę, garbę ir orumą, sąžinės laisvę ir kt.) priskirtinos prie universalių teisių, visuotinai yra pripažįstamos civilizuotų valstybių ir suteikiamos visiems asmenims. Tuo tarpu svarbiausios politinės teisės ir ypač tos, kurios susijusios su valstybės funkcionavimu, jos saugumo užtikrinimu, su valstybinių institutų kūrimu ir valstybinės valdžios funkcijų įgyvendinimu, gali būti suteikiamos tik valstybės piliečiams. „Pilietybė, tai tam tikra kvalifikuota asmenybė, kuri reiškiasi ypač politinėmis ir iš dalies pilietinėmis, siaurąja prasme, teisėmis“, – rašė M. Römeris, norėdamas pabrėžti pilietybės ir politinių teisių ryšį¹.

Lietuvos Respublikos pilietybės įstatymo 3 str. įtvirtinta, kad „Lietuvos Respublikos piliečiai turi visas socialines ekonomines, politines ir asmenines teises bei laisves, kurias skelbia ir garantuoja Lietuvos Respublikos Konstitucija ir įstatymai, taip pat Lietuvos Respublikos tarptautinės sutartys“. Ypač svarbu, kad pilietis įgyja išimtinę teisę dalyvauti valdant savo valstybę. Tik Lietuvos piliečiai turi aktyviąją ir pasyviąją rinkimų teisę, kuri įgyvendinama įstatymų numatyta tvarka, taip pat teisę dalyvauti referendume. Lietuvos Respublikos pilietis turi laikytis Lietuvos Respublikos Konstitucijos ir įstatymų, saugoti Lietuvos Respublikos interesus, padėti stiprinti jos galią ir autoritetą, būti jai ištikimas.

Taigi pilietybė suteikia asmeniui socialiai svarbų vaidmenį visuomenėje – galimybę dalyvauti tvarkant ir sprendžiant valstybinio gyvenimo reikalus, garantijų socialiniame gyvenime minimumą, valstybės globą bei gynybą. Vadinasi, Lietuvos pilietybė yra nuolatinis teisinis asmens ryšys su Lietuvos valstybe, grindžiamas abipusėmis teisėmis ir pareigomis ir iš jų kylančiu savitarpio pasitikėjimu, gynyba bei asmens ištikimybe valstybei.

Pilietybė kaip Lietuvos Respublikos konstitucinės teisės institutas yra visuma Lietuvos Respublikos konstitucinės teisės normų, reguliuojančių pilietybės santykius. Pažymėtina, kad valstybė savarankiškai nustato esminius pilietybės pradus ir šio instituto konkretų turinį. Konstitucijoje ir įstatymuose valstybė apibrėžia, kokie asmenys laikomi valstybės piliečiais, kokios yra jų teisės ir pareigos, kokia yra pilietybės įgijimo ir netekimo tvarka bei sąlygos.

Dabartiniu metu pilietybės teisinį institutą sudarančios normos, regu-

¹ Römeris M. Lietuvos konstitucinės teisės paskaitos. I d. Kaunas, 1937. P. 209.

liuojančios pilietybės santykius, yra įtvirtintos Lietuvos Respublikos Konstitucijoje, 1991 m. gruodžio 5 d. priimtame Pilietybės įstatyme (su vėlesniais pakeitimais ir papildymais) bei poįstatyminiuose teisės aktuose. Rengiant pilietybę reguliuojančius teisės aktus, buvo atsižvelgta į pilietybės santykių teisinio reguliavimo tradicijas prieškario Lietuvoje. Pastebėtina, kad atkurtos „nepriklausomos Lietuvos valstybės pilietybės institutas kyla ne iš „Lietuvos TSR“, kuri niekada nebuvo ir negalėjo būti Lietuvos valstybė, o yra Lietuvos Respublikos pilietybės instituto, egzistavusio tarpukario laikotarpiu, tęsia”¹. Be to, rengiant pilietybės santykius reguliuojančius aktus, buvo atsižvelgta ir į svarbiausias tarptautinės teisės nuostatas ir principus dėl pilietybės instituto.

1.2. Lietuvos Respublikos pilietybės įgijimas

Lietuvos Respublikos Konstitucijos 12 str. nustatyta, kad Lietuvos pilietybę įgyjama gimstant ir kitais įstatymo nustatytais pagrindais. Pilietybės įgijimo ir netekimo tvarką nustato įstatymas.

Lietuvos Respublikos Pilietybės įstatymo analizė rodo, kad šio įstatymo normos reguliuoja įvairias pilietybės santykių grupes: dėl pilietybės įgijimo, pilietybės išsaugojimo ir atstatymo, pilietybės netekimo ir grąžinimo, taip pat Lietuvos pilietybės klausimų sprendimo tvarką.

Teisės normos, reguliuojančios pilietybės santykius, priklauso nuo šalies istorinių, kultūrinių, teisinių tradicijų. Kriterijai, pagal kuriuos apibrėžiami asmenys laikomi valstybės piliečiais, rodo valstybės politiką pilietybės klausimais, kokioms asmenų grupėms ji teikia prioritetus ar lengvatą suteikiant pilietybę.

Pilietybės įstatymo 1 str. nustatyta, kad Lietuvos Respublikos piliečiai yra:

- 1) asmenys, iki 1940 m. birželio 15 d. turėję Lietuvos pilietybę, jų vaikai ir vaikaičiai (jeigu šie asmenys, jų vaikai ar vaikaičiai nerepatrijavo iš Lietuvos);
- 2) asmenys, 1919 m. sausio 9 d.–1940 m. birželio 15 d. nuolat gyvenę dabartinėje Lietuvos Respublikos teritorijoje, taip pat jų vaikai ir vaikaičiai, jeigu jie Pilietybės įstatymo įsigaliojimo dieną nuolat gyveno ir šiuo metu gyvena Lietuvoje, ir nėra kitos valstybės piliečiai;
- 3) lietuvių kilmės asmenys, gyvenantys kitose valstybėse, jeigu jie išvyko iš Lietuvos teritorijos iki 1918 m. vasario 16 d. ir neįgijo kitos valstybės pilietybės;

¹ Sinkevičius V. Teisiniai Lietuvos Respublikos pilietybės pagrindai // Politologija. 2000. Nr. 4. P. 23.

- 4) asmenys, iki 1991 m. lapkričio 4 d. įgiję Lietuvos Respublikos pilietybę pagal Pilietybės įstatymą, galiojusį iki Pilietybės įstatymo priėmimo 1991 m. gruodžio 5 dieną;
- 5) kiti asmenys, kurie įgijo Lietuvos Respublikos pilietybę pagal Pilietybės įstatymą.

Lietuvos pilietybę patvirtinantis dokumentas yra Lietuvos Respublikos piliečio pasas.

Kaip minėta pilietybė yra viena svarbiausių valstybės suvereniteto išraiškų. Jos įgijimo ir netekimo būdus ir pagrindus valstybė įstatymais gali reguliuoti savarankiškai atsižvelgdama į pačios valstybės bei jos piliečių interesus. Tarptautinėje teisėje pripažinta, kad valstybė pati nustato pilietybės įgijimo ir netekimo būdus. Tačiau valstybė nėra visiškai laisva šioje srityje. Pilietybės santykių „<...> teisinis reguliavimas turi užtikrinti žmogaus teisės į pilietybę įgyvendinimą, atitikti tarptautines konvencijas, paprotinę tarptautinę teisę ir teisės principus, kurie paprastai yra sietini su pilietybe”¹.

Lietuvos Respublikos Pilietybės įstatymo 7 str. nustatyta, kad pilietybė gali būti įgyjama šiais būdais: 1) gimus; 2) suteikus Lietuvos Respublikos pilietybę (natūralizaciją); 3) įgyvendinus teisę į Lietuvos Respublikos pilietybę; 4) optavimo būdu ar kitais Lietuvos Respublikos tarptautinių sutarčių numatytais pagrindais; 5) kitais Lietuvos Respublikos Pilietybės įstatymo numatytais pagrindais.

1. Pilietybės įgijimas gimimu (filiacija) yra pagrindinis ir visuotinai pripažintas pilietybės įgijimo būdas. Pažymėtina, kad pilietybę įgyjantis asmuo neišreiškia ir negali išreikšti savo valios, kurios valstybės piliečiu jis norėtų būti. Remiamasi narystės prezumpcija, pagal kurią gimstant vaikui yra pakankamai didelė tikimybė, kad jis bus lojalus valstybei, kurioje gimė².

Valstybių įstatymai, reguliuojantys pilietybės įgijimą filiacijos pagrindu, gali vadovautis skirtingais pilietybės įgijimo principais. Filiacijos atveju naujagimis gali įgyti savo tėvų pilietybę nepriklausomai nuo to, ar jis gimė tėvų pilietybės valstybėje, ar už jos ribų, t.y. kraujo teisės principas (*jus sanguinis*), arba įgyti savo gimimo vietos valstybės pilietybę nepriklausomai nuo tėvų pilietybės, t.y. žemės teisės principas (*jus soli*). Daugelio valstybių įstatymai numato abu šiuos principus, kur kraujo teisės principas yra derinamas su žemės teisės principu. Principų pasirinkimas paprastai priklauso nuo tradicijų, nuo valstybės vykdomos demografinės politikos.

¹ Sinkevičius V. Pilietybės samprata // Teisė. 2001. Nr. 39. P. 100.

² Žr.: Brubaker R. Citizenship and Nationhood in France and Germany. Harvard, 1992. P. 82.

Lietuvoje, taikant šį pilietybės įgijimo būdą, remiamasi ir kraujo teisės, ir žemės teisės principais. Prioritetas yra teikiamas kraujo teisės principui. Tai patvirtina Pilietybės įstatymo 8 str. įtvirtinta norma, kad vaikas, kurio abu tėvai jo gimimo metu buvo Lietuvos Respublikos piliečiai, yra Lietuvos pilietis nepriklausomai nuo to, ar jis gimė Lietuvos teritorijoje, ar už jos ribų.

Sudėtingiau sprendžiamas vaikų pilietybės klausimas, kai tėvai yra skirtingų valstybių piliečiai. Dažniausiai, tokiais atvejais nustatant vaiko pilietybę, derinami žemės ir kraujo principai prioriteta skiriant pirmajam. Pilietybės įstatymo 9 str. nustatyta: esant skirtingai tėvų pilietybei, jeigu vaiko gimimo metu vienas iš jų buvo Lietuvos Respublikos pilietis, vaikas yra Lietuvos Respublikos pilietis, jeigu:

- a) jis gimė Lietuvos Respublikos teritorijoje;
- b) jis gimė už Lietuvos Respublikos ribų, bet tėvų arba vieno iš jų nuolatinė gyvenamoji vieta tuo metu buvo Lietuvos Respublikos teritorijoje.

Esant skirtingai tėvų pilietybei, jeigu vaiko gimimo metu vienas iš jų buvo Lietuvos pilietis ir jeigu tuo metu abiejų tėvų nuolatinė gyvenamoji vieta buvo už Lietuvos Respublikos ribų, gimusio už Lietuvos Respublikos ribų, pilietybė iki jam sukaks 18 metų nustatoma pagal tėvų susitarimą.

Minėti principai taip pat derinami, kai sprendžiamas vaiko pilietybės klausimas vienam iš tėvų esant Lietuvos piliečiui, o kitam – asmeniui be pilietybės arba nežinomam. Jeigu vaiko gimimo momentu vienas iš tėvų buvo Lietuvos Respublikos pilietis, o kitas – asmuo be pilietybės arba nežinomas, vaikas yra Lietuvos Respublikos pilietis nepriklausomai nuo gimimo vietos.

Žemės teisės principo prioritetas įtvirtintas Pilietybės įstatymo 10 ir 11 str. Įstatymo 10 str. nustatyta, kad asmenų be pilietybės, nuolat gyvenančių Lietuvoje, vaikas, gimęs Lietuvos Respublikos teritorijoje, įgyja Lietuvos Respublikos pilietybę, o 11 str., – kad Lietuvos Respublikoje rastas vaikas, kurio abu tėvai nežinomi, laikomas gimusiu Lietuvoje ir yra Lietuvos Respublikos pilietis, jeigu nepaaiškės aplinkybių, dėl kurių jis įgytų kitokį statusą. Pagal Lietuvos Respublikos įstatymo „Dėl Lietuvos Respublikos pilietybės įstatymo įgyvendinimo tvarkos“ 1 str. 2 d. Lietuvos Respublikoje rasti ar gyvenantys vaikai, kurių tėvai nežinomi arba mirę, arba tėvams atimtos tėvystės teisės ir kurie globojami globos ir rūpybos įstaigose arba giminaičių, prilyginami Lietuvos Respublikos pilietybės įstatymo 11 str. nurodytiems vaikams.

Pažymėtina, kad šiuose straipsniuose implementuotos dviejų svarbių tarptautinių dokumentų nuostatos dėl žmogaus teisių. „Tarptautinio pi-

lietinių ir politinių teisių pakto”¹, priimto 1966 m. 24 str. 3 p. skelbia, kad „kiekvienas vaikas turi teisę įgyti pilietybę”, o Jungtinių Tautų konvencijoje, priimtoje 1961 m. „Dėl bepilietybės mažinimo”² rekomenduojama, kad valstybės suteiktų savo pilietybę jos teritorijoje gimusiam asmeniui, kuris kitoku atveju neturėtų pilietybės.

2. Lietuvos pilietybė gali būti įgyjama suteikiant ją įstatymo nustatyta tvarka. Toks pilietybės įgijimo būdas vadinamas natūralizacija. Dėl pilietybės suteikimo asmenys gali kreiptis įvairiais sumetimais. Yra šeimyninio pobūdžio natūralizacija (santuoka su užsieniečiu, įvaikinimas) ir nešeimyninio pobūdžio natūralizacija (pilietybės suteikimas užsieniečiui, atvykusiam nuolat gyventi į valstybę)³.

Šeimyninio pobūdžio natūralizacijos atveju įvairiose šalyse skirtingai teisiškai reglamentuojamos ištekęsios už užsieniečio moters pilietybės problemos. Daugelyje Lotynų Amerikos šalių galioja vyro pilietybės prioriteto principas. Pagal jį moteris, ištekęsusi už šių šalių piliečio, automatiškai įgyja vyro valstybės pilietybę. Moterų kova dėl pilietinių teisių iškėlė ir jų lygiateisiškumo suteikiant pilietybę klausimą. Siekiant išplėsti moterų teises šioje srityje, 1957 m. buvo pasirašyta Konvencija dėl ištekęsios moters pilietybės⁴. Ją pasirašiusios šalys susitarė, kad nei santuokos sudarymas, nei jos nutraukimas, nei vyro pilietybės pasikeitimas, kai jie yra santuokoje, automatiškai neturi įtakos žmonos pilietybei. Ši progresyvi norma įtvirtinta ir Lietuvos Pilietybės įstatymo 4 str., kad Lietuvos Respublikos piliečio ar pilietės santuokos sudarymas su asmeniu, kuris yra kitos valstybės pilietis arba asmuo be pilietybės, taip pat tokios santuokos nutraukimas savaime nekeičia sutuoktinių pilietybės.

Nešeimyninio pobūdžio natūralizacijos atvejai yra šie: kai pilietybė suteikiama asmeniui be pilietybės; kai vienos šalies pilietybė pakeičiama kita, t.y. pilietybė suteikiama užsieniečiui.

Visose šiuolaikinėse demokratinėse valstybėse yra nustatyta ganėtinai griežta natūralizacijos tvarka. Suteikiant užsieniečiui pilietybę, paprastai reikalaujama atsisakyti turėtos pilietybės, reikalaujama duoti ištikimybės naujai valstybei priesaiką ir t.t. Lietuvos Respublikos Pilietybės įstatymo 12 str. nustatyta, kad Lietuvos pilietybė gali būti suteikiama asmeniui pagal jo prašymą, jeigu jis sutinka prisiekti Lietuvos Respublikai ir atitinka šias sąlygas:

- a) išlaikė lietuvių kalbos egzaminą (moka kalbėti ir skaityti lietuviškai);

¹ Žr.: Žmogaus teisės. Tarptautinių dokumentų rinkinys. Vilnius, Mintis, 1991. P. 31.

² Ten pat. P. 197.

³ Žr.: Kūris P., Požarskas M. Tarptautinės teisės apybraižos. Vilnius, 1985. P. 285.

⁴ Žr.: Žmogaus teisės. Tarptautinių dokumentų rinkinys. P. 193.

- b) turi nuolatinę gyvenamąją vietą Lietuvos Respublikos teritorijoje pastaruosius dešimt metų;
- c) turi nuolatinę darbo vietą arba nuolatinį legalų pragyvenimo šaltinį Lietuvos Respublikos teritorijoje;
- d) išlaikė Lietuvos Respublikos Konstitucijos pagrindų egzaminą;
- e) yra be pilietybės arba yra pilietis tokios valstybės, pagal kurios įstatymus Lietuvos Respublikos pilietybės įgijimo atveju praranda tos valstybės pilietybę, arba raštu praneša apie savo sprendimą atsisakyti turimos kitos valstybės pilietybės, kai jam bus suteikta Lietuvos Respublikos pilietybė.

Reikalavimas laikyti lietuvių kalbos ir Lietuvos Respublikos Konstitucijos pagrindų egzaminus netaikomas asmenims, sulaukusiems 65 metų, I ir II grupių invalidams, taip pat sergantiems sunkiomis chroninėmis psichinėmis ligomis.

Minėtos pilietybės suteikimo sąlygos sudaro materialinį–teisinį pagrindą įgyti Lietuvos Respublikos pilietybę. Asmuo, prašantis suteikti jam Lietuvos Respublikos pilietybę, turi atitikti visas Pilietybės įstatymo 12 str. nustatytas sąlygas.

Kaip minėta, įstatyme numatytas sėslumo cenzas – reikalaujama, kad siekiantis įgyti Lietuvos pilietybę asmuo turėtų nuolatinę gyvenamąją vietą Lietuvoje pastaruosius dešimt metų. Toks reikalavimas „yra grindžiamas nuostata, kad nuolatinis gyvenimas Lietuvoje yra prielaida užsieniečiui integruotis į Lietuvos visuomenę, suvokti tautos mentalitetą ir jos siekius, pasirengti prisiimti atsakomybę už valstybės dabartį ir ateitį, užmegzti su Lietuvos valstybe efektyvų faktinį ryšį“¹.

Pažymėtina, kad požymius, apibūdinančius nuolatinio gyvenimo Lietuvoje cenzą, nustatė Lietuvos Respublikos įstatymas „Dėl asmenų, laikomų nuolat gyvenančiais arba gyvenančiais Lietuvos Respublikoje“. Pagal šio įstatymo 5 str. užsienietis laikomas nuolat gyvenančiu Lietuvoje, jeigu jis teisėtai gavo leidimą nuolat gyventi Lietuvoje ir yra šios sąlygos:

- asmuo yra įsigijęs pagal nuosavybės teisę arba išsinuomojęs gyvenamąją patalpą Lietuvoje, arba yra savininko ar nuomininko šeimos narys ir jo asmens dokumente yra įrašas apie asmens nuolatinę gyvenamąją vietą; ir
- ne mažiau kaip pastaruosius vienerius metus dirba Lietuvoje ar turi kitą apmokestinamą užsiėmimą Lietuvoje, arba gauna Lietuvoje legalią pensiją, arba yra išlaikomas Lietuvoje kitų asmenų, arba turi legalų pragyvenimo šaltinį; ir

¹ *Sinkevičius V.* Nuolatinis gyvenimas Lietuvoje – viena iš natūralizacijos sąlygų // *Jurisprudencija*. 2001. T. 19(11). P. 125.

- ne mažiau kaip pastaruosius vienerius metus moka Lietuvos teritorijoje pajamų ir kitus Lietuvos Respublikos įstatymų nustatytus mokesčius arba Lietuvos Respublikos įstatymų nustatyta tvarka yra nuo jų atleistas; ir
- ne mažiau kaip pastaruosius vienerius metus moka socialinio draudimo įmokas (išskyrus nedarbingų pensininkus).

Nustatant, ar asmuo nuolat gyvena Lietuvoje, atsižvelgiama ir į juridinius, ir į faktinius gyvenimo Lietuvoje požymius. Asmuo laikomas nuolat gyvenančiu Lietuvoje, kai yra visos nurodytos sąlygos, jų visetas. Vadinasi, įstatymo 5 str. nurodyti terminuoti požymiai yra ne mažiau kaip dešimt pastarųjų metų.

Pažymėtina, kad Pilietybės įstatyme numatytas dešimties metų sėslo cenzas nėra absoliutus. Nors apskritai įstatyme nustatytos natūralizacijos sąlygos yra pakankamai griežtos, tačiau atskiroms asmenų kategorijoms numatomos ir lengvatinės natūralizacijos sąlygos. Antai asmeniui, sudariusiam santuoką su Lietuvos piliečiu ir gyvenančiam šioje santuokoje pastaruosius trejus metus Lietuvoje, Lietuvos Respublikos pilietybė suteikiama, jeigu jis išlaikė lietuvių kalbos ir Lietuvos Respublikos Konstitucijos pagrindų egzaminus ir raštu pranešė, kad atsisako turėtos pilietybės, kai jam bus suteikta Lietuvos pilietybė (14 str. 1 d.).

Įstatymo 14 str. 2 d. nustatyta, kad asmenims, sudariusiems santuoką su Lietuvos Respublikos piliečiais: tremtiniais, politiniais kaliniais ir jų vaikais, gimusiais tremtyje, – Lietuvos Respublikos pilietybė suteikiama, jei jie gyvena šioje santuokoje pastaruosius trejus metus, persikelia nuolat gyventi į Lietuvą kartu su sutuoktiniu, kuris yra Lietuvos Respublikos pilietis, ir atitinka šio įstatymo 12 str. 1 d. 4, 5 p. nustatytas sąlygas, t.y. išlaikė Lietuvos Respublikos Konstitucijos pagrindų egzaminą ir atsisakė turėtos pilietybės.

Pilietybės įstatymo 16 str. nustatyta, kad Respublikos Prezidentas, vadovaudamasis šiuo įstatymu, gali suteikti Lietuvos Respublikos pilietybę nusipelnusiems Lietuvai užsienio valstybių piliečiams išimties tvarka. Tokiu atveju jiems šio įstatymo 12 str. numatytos pilietybės suteikimo sąlygos netaikomos.

Lietuvos Respublikos pilietybės suteikimas išimties tvarka savaime nesukelia teisinių pasekmių pilietybę įgijusio asmens šeimos nariams.

Kaip minėta, pilietybė asmeniui suteikiama, kai jis pateikia raštišką prašymą, sutinka prisiekti Lietuvai ir atitinka minėtus reikalavimus. Priesaika yra viena iš pilietybės įgijimo natūralizacijos būdu procedūros dalių, todėl ji svarbi ne tiek savaime, kiek visame pilietybės įgijimo procedūros kontekste. Priesaika yra viena iš sąlygų pilietybei gauti. Priesaika yra asmens viešas, iškilmingas bei tvirtas pasižadėjimas prisiimti jį saistančias pareigas ir jas vykdyti, t.y. asmuo, prašantis piliety-

bės, pasižada būti ištikimas Lietuvos Respublikai, laikytis LR Konstitucijos bei įstatymų, ginti Lietuvos nepriklausomybę, saugoti valstybės teritorijos vientisumą, gerbti valstybinę kalbą, kultūrą ir papročius, stiprinti Lietuvos demokratinę valstybę. Priesaika yra asmens politinis–teisinis įsipareigojimas valstybei, kuri asmeniui suteikia pilietybę.

Natūralizacijos aktas visada yra individualus. Priesaiką turi duoti ne tik asmenys, tampantys piliečiais natūralizacijos būdu, bet ir tie, kurie pilietybę įgyja optavimo būdu ar išimties tvarka.

Prie prašymo suteikti Lietuvos Respublikos pilietybę asmuo turi pridėti: asmens tapatybę patvirtinantį dokumentą, gimimo liudijimą; dokumentą, patvirtinantį nuolatinę gyvenamąją vietą ir darbą (užsiėmimą) arba kitą legalų pragyvenimo šaltinį bei dokumentus, patvirtinančius, jog nėra chroniškas narkomanas, alkoholikas ar toksikomanas bei neserga ypač pavojingomis infekcinėmis ligomis. Visus šiuos dokumentus bei prašymą asmuo paduoda Respublikos Prezidentui per vietos savivaldos vykdomąją instituciją.

Pažymėtina, kad asmenims, atitinkantiems Pilietybės įstatymu nustatytos natūralizacijos sąlygas, Lietuvos Respublikos pilietybė teikiama atsižvelgiant į Lietuvos Respublikos interesus. Vadinasi, ji gali ir nebūti suteikta, nors prašantis asmuo ir atitiktų natūralizacijos sąlygas. Pilietybės suteikimas šiuo atveju yra valstybės diskrecija. Pilietybės įstatymo 13 sk. išskiriama asmenų kategorija, kuriems Lietuvos Respublikos pilietybė apskritai neteikiama. Į šį ratą patenka asmenys, kurie:

- a) padarė tarptautinės teisės numatytų nusikaltimų žmogiškumui ar vykdė genocidą;
- b) dalyvavo nusikalstamoje veikloje prieš Lietuvos valstybę;
- c) iki atvykimo gyventi į Lietuvą kitoje valstybėje buvo bausti laisvės atėmimo bausme už tyčinį nusikaltimą, už kurį baudžiamąją atsakomybę nustato ir Lietuvos Respublikos įstatymai, arba buvo bausti Lietuvoje už tyčinį nusikaltimą, už kurį numatoma laisvės atėmimo bausmė;
- d) yra chroniški narkomanai, alkoholikai ar toksikomanai;
- e) serga ypač pavojingomis infekcinėmis ligomis.

Toks šių asmenų išskyrimas yra visiškai suprantamas ir pateisinamas. Kuri valstybė būtų suinteresuota suteikti pilietybę nusikaltėliams arba kitokiems socialiai pavojingiems asmenims? Tokios nuostatos numatytos daugelio valstybių teisiniuose aktuose, reguliuojančiuose pilietybės klausimus.

3. Pilietybės įgijimas įgyvendinus teisę į Lietuvos Respublikos pilietybę yra naujas ir Lietuvos konstitucinėje teisėje netradicinis pilietybės įgijimo būdas.

Rengiant Lietuvos Respublikos pilietybės įstatymą, daug diskusijų su-

kėlė klausimas, ar pripažinti Lietuvos išeiviams, įgijusiems kitos valstybės pilietybę, Lietuvos pilietybę. Būtent minėtų asmenų Lietuvos pilietybės problemai spręsti ir skirtas Pilietybės įstatymo 17 str.

Pilietybės įstatymo 17 str. nustatyta, kad teisė į Lietuvos Respublikos pilietybę neterminuotai išsaugoma:

- 1) asmenims, iki 1940 m. birželio 15 d. turėjusiems Lietuvos pilietybę, jų vaikams ir vaikaičiams (jeigu šie asmenys, jų vaikai ar vaikaičiai nerepatrijavo iš Lietuvos), gyvenantiems kitose valstybėse;
- 2) lietuvių kilmės asmenims, gyvenantiems kitose valstybėse.

Teisės į pilietybę išsaugojimas reiškia, jog šiems asmenims pripažįstama pirmumo teisė į Lietuvos pilietybę ir paprastesnė (netaikant 12 str. nustatytų natūralizacijos sąlygų) tos pilietybės įgijimo tvarka. Iki šios teisės realizavimo minėti asmenys su savo šeimos nariais gali atvykti į Lietuvos Respubliką be vizų ir gyventi, netaikant jiems Imigracijos įstatymo reikalavimų, iš jos išvykti. Asmenims, kuriems išsaugoma teisė į Lietuvos Respublikos pilietybę, pagal jų prašymą išduodami šią teisę patvirtinantys dokumentai.

Įstatymo 17 str. 1 d. 1 p. nurodyti asmenys yra tie patys, kurie pagal Pilietybės įstatymo 1 str. 1 d. laikomi Lietuvos Respublikos piliečiais, tik gyvenantys kitose valstybėse. Palyginus įstatymo 1 str. 1 d. ir 17 str. nustatytą teisinį reguliavimą, galima daryti išvadą, kad šie asmenys gali iš karto gauti arba Lietuvos Respublikos piliečio pasą, arba teisę į Lietuvos Respublikos pilietybę patvirtinančius dokumentus.

Taip buvo nustatyta atsižvelgiant į šių asmenų pageidavimus: jie ne visada nori turėti Lietuvos Respublikos piliečio pasą, t.y. įgyti Lietuvos pilietybę, nes valstybių, kur jie gyvena, įstatymai dažnai numato, kad atlikus bet kokią veiksmą siekiant įgyti kitos valstybės pilietybę, juo labiau gavus kitos valstybės piliečio pasą, galima netekti turimos pilietybės. Tai ypač aktualu Lietuvos išeiviams, gyvenantiems valstybėse, kurios dvigubos pilietybės nepripažįsta iš esmės. Todėl tokiems asmenims priimtinau turėti ne piliečio pasą, o dokumentą, patvirtinantį, kad asmuo turi teisę į Lietuvos pilietybę. Kita vertus, asmuo, kurio teisės į Lietuvos pilietybę išsaugotos, gali bet kada kreiptis dėl Lietuvos piliečio paso išdavimo, ir šis turi būti nedelsiant jam išduotas be jokių papildomų sąlygų ar reikalavimų¹.

Teisę į Lietuvos pilietybę neterminuotai taip pat išsaugo lietuvių kilmės asmenys. Pagal įstatymą lietuvių kilmės asmeniu laikomas asmuo, kurio tėvai ar seneliai arba vienas iš tėvų ar senelių yra lietuviai, ir pats asmuo pripažįsta esąs lietuvis.

¹ *Sinkevičius V.* Lietuvos Respublikos pilietybės teisiniai pagrindai // *Konstitucija, žmogus, teisinė valstybė.* Vilnius, 1997. P. 119–120.

Minėti asmenys teisę į Lietuvos Respublikos pilietybę įgyvendina, kai atsisako turimos kitos valstybės pilietybės ir grįžta nuolat gyventi į Lietuvą.

Asmenys, nurodyti Pilietybės įstatymo 17 str. 1 d. 1 p., prašymus įgyvendinti teisę į Lietuvos Respublikos pilietybę paduoda Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos įstaigoms ar Lietuvos Respublikos diplomatinėms atstovybėms, ar konsulinėms įstaigoms užsienyje.

Asmenys, nurodyti šio įstatymo 17 str. 1 d. 2 p., prašymus įgyvendinti teisę į Lietuvos Respublikos pilietybę paduoda Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijai per vietos savivaldos vykdomąją instituciją.

Prie prašymo įgyvendinti teisę į Lietuvos Respublikos pilietybę pridedami dokumentai, patvirtinantys, kad asmuo iki 1940 m. birželio 15 d. turėjo Lietuvos Respublikos pilietybę (yra tokio asmens vaikas ar vaikaičiai); dokumentai, patvirtinantys asmens tapatybę (pasas ar jį atitinkantis dokumentas), lietuvių kilmę, turėtą kitos valstybės pilietybę ir jos atsisakymą (arba dokumentas, patvirtinantis, kad asmuo yra be pilietybės), taip pat nuolatinę gyvenamąją vietą.

Dokumentai, įrodantys, jog asmuo iki 1940 m. birželio 15 d. turėjo Lietuvos Respublikos pilietybę, yra: išlikę Lietuvos Respublikos vidaus ar užsienio pasai, išduoti iki 1940 m. birželio 15 d.; Lietuvos Respublikos užsienio pasai, išduoti Lietuvos diplomatinėms atstovybėms ar konsulinėms įstaigoms po 1940 m. birželio 15 d.; dokumentai apie tarnybą Lietuvos kariuomenėje ar darbą valstybinėje tarnyboje; gimimo liudijimai arba kiti dokumentai, kuriuose tiesiogiai nurodyta apie turėtą Lietuvos pilietybę. Jeigu šių dokumentų nėra, galima pateikti: dokumentus apie mokymąsi, darbą, gyvenimą Lietuvoje iki 1940 m. birželio 15 d.; priesaikinį pareiškimą, patvirtintą notaro arba Lietuvos Respublikos diplomatinės atstovybės ar konsulinės įstaigos pareigūno; notaro patvirtintus trijų Lietuvos Respublikos piliečių, kurie patys turėjo Lietuvos Respublikos pilietybę iki 1940 m. birželio 15 d., liudijimus apie tai, kad asmuo iki 1940 m. birželio 15 d. turėjo Lietuvos Respublikos pilietybę; užsienio valstybės paso patvirtintą kopiją ir kitus dokumentus.

Lietuvių kilmę patvirtina dokumentai, tiesiogiai ar netiesiogiai įrodantys, kad asmens tėvai ar seneliai, vienas iš tėvų ar senelių yra lietuviai, taip pat asmens rašytinis pareiškimas, patvirtinantis, kad jis laiko save lietuviu. Jeigu nėra patikimų dokumentų, įrodančių lietuvių kilmę, ši klausimą sprendžia Pilietybės reikalų komisija. Pateikiami dokumentai turi atitikti Lietuvos Respublikos įstatymų nustatytus reikalavimus.

Sprendimus dėl teisės į Lietuvos Respublikos pilietybę įgyvendinimo priima Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministras.

4. Pagal Pilietybės įstatymo 7 str. Lietuvos Respublikos pilietybę taip pat gali būti įgyta optavimo būdu ar kitais Lietuvos Respublikos tarptau-

tinių sutarčių numatytais pagrindais. Optacija – tai laisvas savo noru pilietybės pasirinkimas tais atvejais, kai keičiasi valstybės teritorija. Pilietybės įgijimas šiuo būdu taikomas tais atvejais, kai tam tikros buvusios valstybės teritorijoje susikuria nauja valstybė arba iš buvusios valstybės teritorijos yra atskiriama tam tikra jos dalis, kuri įtraukiama į kitos valstybės teritoriją. Šiuo atveju, keičiamos teritorijos dalies piliečiams leidžiama pasirinkti: ar likti savo buvusios teritorinės valstybės piliečiais, ar tapti naujos valstybės, į kurios teritoriją ta dalis įtraukiama, piliečiais. Asmuo, pasirinkęs pilietybę, paprastai išvyksta gyventi į pasirinktos pilietybės valstybę. Vadinasi, optavimo atveju pilietybė keičiasi remiantis Lietuvos Respublikos tarptautine sutartimi su užsienio valstybe. O šios sutarties pagrindu Lietuvos Respublikos kompetentingos institucijos priima teisinį aktą, kuriame detalizuojamos optacijos sąlygos, būdai ir tvarka.

Pažymėtina, kad netipiškas pilietybės įgijimo optavimo būdu atvejis buvo numatytas 1989 m. lapkričio 3 d. Pilietybės įstatyme. Šio įstatymo 1 str. 3 d. buvo nustatyta, kad asmenys, kurie iki šio įstatymo įsigaliojimo dienos nuolat gyveno Lietuvos Respublikos teritorijoje ir turi čia nuolatinę darbo vietą arba nuolatinį legalų pragyvenimo šaltinį, gali per dvejus metus nuo Pilietybės įstatymo įsigaliojimo dienos laisvai apsispręsti, ar priimti Lietuvos pilietybę, ar likti SSRS piliečiais.

Tokią pilietybės įgijimo atvejį su tam tikromis išlygomis galima laikyti pilietybės įgijimu optacijos būdu, nes buvo suteikta teisė pasirinkti Lietuvos Respublikos pilietybę tiems gyventojams, kurie praeityje neturėjo tvirtų teisinių ryšių su buvusia nepriklausoma Lietuvos valstybe.

5. Pilietybės įstatyme yra numatyta galimybė įgyti Lietuvos pilietybę kitais šio įstatymo numatytais atvejais. Kokie tie atvejai?

Pirmiausia – tai Lietuvos pilietybės grąžinimas (22 str.). Šis atvejis yra ypatingas tuo, kad asmuo jau yra turėjęs Lietuvos pilietybę, bet dėl tam tikrų priežasčių buvo jos netekęs. Tokiems asmenims (jų prašymu) gali būti grąžinta Lietuvos Respublikos pilietybė su sąlyga, jei prašymo pateikimo metu šis asmuo nuolat gyvena Lietuvos Respublikos teritorijoje ir atitinka Pilietybės įstatymo 12 str. 1 d. 2, 3 ir 5 p. numatytas sąlygas. Žinoma, kiekvienu atveju šis sprendimas priimamas individualiai, t.y. grąžinti ar ne, sprendžia Lietuvos Respublikos Prezidentas, gavęs motyvuotą Pilietybės reikalų komisijos pasiūlymą.

Prie tokių pilietybės įgijimo atvejų galima priskirti ir vaikų pilietybės įgijimą keičiantis tėvų pilietybei. Pasikeitus tėvų pilietybei, kai abu tėvai įgyja Lietuvos Respublikos pilietybę arba abu jos netenka, atitinkamai pasikeičia ir jų vaikų, neturinčių 14 metų amžiaus, pilietybė (24 str.).

Sudėtingiau šis klausimas sprendžiamas, kai Lietuvos pilietybę įgyja vienas iš tėvų. Detaliai šie atvejai reglamentuojami Pilietybės įstatymo

25–26 str. Antai šio įstatymo 25 str. nustatyta, kad Lietuvos piliečiu tapus vienam iš tėvų, kai kitas lieka kitos valstybės piliečiu, jų vaikas gali įgyti Lietuvos Respublikos pilietybę, jei to raštu prašo abu vaiko tėvai.

Tais atvejais, kai vaiko tėvai išsituokę, vaikas gali įgyti Lietuvos Respublikos pilietybę, jei to raštu prašo įgijęs Lietuvos Respublikos pilietybę vienas iš tėvų, pas kurį teismo sprendimu liko gyventi vaikas arba pas kurį vaikas faktiškai nuolat gyvena.

Jeigu Lietuvos Respublikos piliečiu tampa vienas iš tėvų, o kitas lieka asmeniu be pilietybės, jų vaikas gali įgyti Lietuvos Respublikos pilietybę, jei to raštu prašo įgijęs Lietuvos Respublikos pilietybę vienas iš tėvų.

Pilietybės įstatymo 26 str. įtvirtinta, kad tais atvejais, kai Lietuvos Respublikos pilietybės netenka vienas iš tėvų, o kitas yra Lietuvos Respublikos pilietis, jų vaikas, nesukakus jam 14 metų, lieka Lietuvos Respublikos pilietis.

Pažymėtina, kad Pilietybės įstatyme, sprendžiant vaikų pilietybės klausimą, keičiantis tėvų pilietybei, reikalaujama atsižvelgti į vaikų amžių. Vaikų iki 14 metų amžiaus pilietybės pasikeitimui jų sutikimo nereikia, o vaikų nuo 14 iki 18 metų pilietybė, pasikeitus jų tėvų pilietybei, gali būti pakeista tik remiantis raštišku vaiko sutikimu (27 str.). Toks vaikų amžiaus skirstymas į du etapus yra visiškai pagrįstas, kadangi priklausomai nuo amžiaus keičiasi vaikų teisinis statusas. Iki 14 metų vaikas paprastai yra priklausomas nuo tėvų, o nuo 14 iki 18 metų vaikas jau įgyja dalinį veiksnumą. Visais minėtais atvejais vaikų pilietybės pasikeitimo klausimus sprendžia ir dokumentus tvarko Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerija (32 str.).

1.3. Lietuvos Respublikos pilietybės netekimas

Pilietybės netekimas reiškia, kad nutrūksta teisinis ryšys tarp asmens ir valstybės. Pagrindinė pilietybės netekimo pasekmė ta, kad keičiasi asmens teisinis statusas, jam netaikoma tos valstybės jurisdikcija, asmuo nebegali naudotis valstybės užtarimu bei globa. Jis tampa asmeniu be pilietybės. Jei pilietybės netekimo momentu šis asmuo turėjo ir kitos valstybės pilietybę, jis įgyja užsieniečio statusą Lietuvos Respublikoje. Kiekvienu konkrečiu atveju valstybė sprendžia, ar leisti tokiam asmeniui pasilikti gyventi valstybės teritorijoje, ar pasiūlyti palikti šalį.

Pilietybės netekimo pagrindus, formą bei tvarką kiekviena valstybė savarankiškai nustato savo įstatymais. Lietuvos Respublikos Pilietybės įstatymo 19 str. nustatyta, kad Lietuvos Respublikos pilietybės netenka:

- 1) atsisakius Lietuvos Respublikos pilietybės;

- 2) įgijus kitos valstybės pilietybę;
- 3) nutraukus faktinius ryšius su Lietuvos valstybe;
- 4) Lietuvos Respublikos tarptautinių sutarčių numatytais pagrindais.

Bene labiausiai paplitęs pilietybės netekimo būdas yra jos atsisakymas. Pilietybės įstatyme nedetalizuojama, kokiais atvejais asmenys gali atsisakyti pilietybės. Dažniausiai atsisakymo priežastis būna santuoka su užsieniečiu, emigracija ir kt. Lietuvos pilietybės įstatymas nenumato jokių papildomų sąlygų ar draudimų asmenims, atsisakantiems Lietuvos pilietybės. „Lietuvos Respublikos piliečio teisė atsisakyti pilietybės negali būti varžoma, išskyrus šiame str. nurodytus atvejus“, – įtvirtinta Pilietybės įstatymo 20 str. Tokia nuostata derinasi su „Visuotinės žmogaus teisių deklaracijos“ 15 str. 2 d. taisykle, kad „niekam negali būti savavališkai atimta pilietybė ar teisė ją pakeisti“.

Kokiais gi atvejais vis tik asmens prašymas atsisakyti Lietuvos Respublikos pilietybės negali būti patenkintas? Pilietybės įstatymo 20 str. 2 d. nustatyta, kad asmens prašymas negali būti nagrinėjamas, jeigu to prašantis asmuo: patrauktas baudžiamojon atsakomybėn kaltinamuoju; jo atžvilgiu yra įsiteisėjęs ir vykdytinas teismo nuosprendis.

Tačiau ši nuostata nereiškia, kad asmuo apskritai negalės kreiptis dėl pilietybės atsisakymo. Kai išnyks minėtos priežastys, asmuo galės pakartotinai kreiptis dėl pilietybės įstatymo nustatyta tvarka.

Pilietybės įstatyme numatyta, kad klausimus dėl Lietuvos Respublikos pilietybės atsisakymo sprendžia Lietuvos Respublikos Prezidentas leisdamas dekretus pagal suinteresuoto asmens rašytinį prašymą.

Prašymai atsisakyti Lietuvos Respublikos pilietybės paduodami Lietuvos Respublikos Prezidentui per vietos savivaldos vykdomąją instituciją. Lietuvos Respublikos piliečiai, nuolat gyvenantys užsienio valstybėse, prašymus atsisakyti Lietuvos Respublikos pilietybės gali paduoti per Lietuvos Respublikos diplomatinės atstovybės ar konsulines įstaigas užsienyje.

Prie prašymo atsisakyti Lietuvos Respublikos pilietybės pridedama: Lietuvos Respublikos piliečio pasas, kitos valstybės paso nuorašas, patvirtintas notaro ar pareigūno, kuris priima prašymą dėl pilietybės atsisakymo; dokumentai, patvirtinantys asmens nuolatinę gyvenamąją vietą ir darbą (užsiėmimą); sumokėtos valstybinės rinkliavos kvitas.

Lietuvos Respublikos pilietybės netenkama įgijus kitos valstybės pilietybę. Pilietybės įstatymo 23 str. 3 d. nustatyta, kad Lietuvos Respublikos pilietis, įgijęs kitos valstybės pilietybę ar gavęs kitos valstybės piliečio pasą arba kitą tos valstybės pilietybę patvirtinantį dokumentą po to, kai jam buvo išduoti Lietuvos Respublikos pilietybės dokumentai, netenka Lietuvos Respublikos pilietybės nuo kitos valstybės pilietybės įgijimo ar

tos valstybės piliečio paso ar kito tos valstybės pilietybę patvirtinančio dokumento išdavimo dienos.

Pilietybės netekimo faktą konstatuoja vidaus reikalų ministras.

Asmuo gali būti pripažintas netekusiu Lietuvos pilietybės, jeigu jis nutraukia faktinius ryšius su Lietuvos valstybe. Pilietybės įstatymo 21 str. nustatyta, kad tokie ryšiai laikomi nutrūkusiais, jeigu: asmuo ilgiau nei trejus metus be pertraukos gyvena užsienyje su negaliojančiu Lietuvos Respublikos piliečio pasu; stoja kitos valstybės karinėn tarnybon ar pareigūnu valstybinėn tarnybon be Lietuvos Respublikos kompetentingų organų leidimo.

Pirmuoju atveju, sprendžiant klausimą, ar nutrūkęs faktinis ryšys su Lietuvos valstybe, svarbu yra tai, kad asmuo nustatytą trejų metų laikotarpį užsienyje su negaliojančiu pasu gyvena be pertraukos.

Antruoju atveju svarbi aplinkybė yra ta, kad asmuo dirbtų kitos valstybės labai neturėdamas tam kompetentingų Lietuvos valstybės institucijų leidimo.

Įstatymo „Dėl Lietuvos Respublikos pilietybės įstatymo įgyvendinimo tvarkos“ 6 str. nustatyta, kad tokia kompetentinga institucija, išduodanti leidimus stoti kitos valstybės karinėn tarnybon ar dirbti pareigūnu, yra Vyriausybė.

Teikimus pripažinti asmenį netekusiu Lietuvos Respublikos pilietybės dėl faktinių ryšių nutrūkimo, turi teisę paduoti Lietuvos vidaus reikalų ministerija, taip pat Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministerija.

Nustačius, kad asmuo nutraukė faktinius ryšius su Lietuvos valstybe, jis gali būti pripažintas netekusiu Lietuvos Respublikos pilietybės. Kiekvieni konkrečiu atveju sprendimą priima Lietuvos Respublikos Prezidentas ir dėl to leidžia dekretus. Vertinant šiame Pilietybės įstatymo str. numatytus pilietybės netekimo pagrindus galima pastebėti, kad jie savo esme yra nevienareikšmiai. Nekyla abejonės, kad stojimas kitos valstybės karinėn tarnybon ar pareigūnų valstybinėn tarnybon be Lietuvos Respublikos kompetentingų organų leidimo gali būti pagrindas netekti pilietybės. Pati ši veikla nesiderina su pilietybės kaip teisinio ryšio su valstybe suvokimu. Tai faktiškai yra šio ryšio paneigimas.

Faktinių ryšių su Lietuvos valstybe nutraukimas šiuo atveju vyksta piliečio valia. Tai yra sąmoningi veiksmai, kuriais asmuo išreiškia savo nenorą palaikyti pilietybės santykius. Tokio pilietybės netekimo pagrindo nustatymas derinasi ir su tarptautinės teisės principais.

Kitaip vertintinas kitas pilietybės netekimo dėl asmens faktinių ryšių su valstybe nutrūkimo pagrindas. Gyvenimas užsienyje su negaliojančiu Lietuvos Respublikos pasu, vargu, ar yra pakankamas ir objektyvus pagrindas netekti pilietybės. Kaip teisingai nurodyta literatūroje, pilietybė laiko ir erdvės atžvilgiu nėra apribota, todėl ji neturėtų priklausyti net

nuo to, ar asmuo apskritai turi pilietybės dokumentus. Juo labiau piliety-

bė neturėtų būti saistoma tokių dokumentų galiojimo termino¹.

Lietuvos pilietybės galima netekti ir Lietuvos Respublikos tarptautinių sutarčių numatytais pagrindais. Pilietybės įstatymo 36 str. nustatyta, jeigu Lietuvos Respublikos tarptautinė sutartis numato kitokias taisykles negu išdėstytos šiame įstatyme, tai taikomos tarptautinės sutarties taisyklės. Iš šios nuostatos seka, kad Lietuvos Respublikos tarptautine sutartimi numačius kitokius negu Pilietybės įstatymo 19 str. nustatytus pilietybės netekimo atvejus, bus vadovaujamas tarptautinės sutarties taisyklėmis.

Lietuvos Respublikos Pilietybės įstatymo 23 str. „Lietuvos Respublikos pilietybės suteikimo akto pripažinimas negaliojančiu“ nustatyta galimybė pripažinti negaliojančiu Lietuvos Respublikos pilietybės suteikimo aktą, jeigu asmenys, kuriems buvo suteikta pilietybė, nuslėpė apie save žinias, kurios turėjo lemiamos įtakos dėl pilietybės suteikimo. Minėto straipsnio 1 d. numatytos kelios aplinkybės, kurioms paaiškėjus šis aktas pripažįstamas negaliojančiu. Būtent:

a) jei natūralizuotas asmuo arba optantas įgijo Lietuvos Respublikos pilietybę pagal suklustotus dokumentus arba kitokios apgaulės būdu. Vadinas, ši norma taikoma asmeniui, kuris, atlikdamas tam tikrus formalumus, būtinus Lietuvos Respublikos pilietybei gauti, sąmoningai pateikė žinias ir dokumentus, kuriais remiantis ir buvo suteikta pilietybė. Čia svarbu yra tai, kad asmuo žinojo ir norėjo pateikti apie save klaidingas žinias arba kitokios apgaulės būdu sudarė sąlygas Lietuvos Respublikos pilietybei įgyti;

b) jei neatsisakė kitos valstybės pilietybės.

Turimos pilietybės atsisakymas yra viena iš Pilietybės įstatymo 12 str. 5 d. numatytų natūralizacijos sąlygų. Jeigu asmuo, kai jam buvo suteikta Lietuvos Respublikos pilietybė, neįvykdė šios natūralizacijos sąlygų, pilietybės suteikimo aktas pripažįstamas negaliojančiu;

c) kai teismas nustato, jog asmuo iki pilietybės suteikimo ar po to padarė tarptautinės teisės numatytų nusikaltimų žmogiškumui, vykdė genocidą arba padarė nusikaltimų Lietuvos Respublikai. Šiuo atveju pagrindas pripažinti Lietuvos pilietybės suteikimo aktą negaliojančiu yra teismo priimtas sprendimas, paremtas faktais ir neginčytiniais įrodymais, kad šis asmuo atliko minėtus veiksmus.

Taigi Pilietybės įstatymo 23 str. 1 d. įtvirtinta norma yra imperatyvinio pobūdžio. Nustačius nurodytus faktus, pilietybės suteikimo aktas pripažįstamas negaliojančiu.

Šio straipsnio 2 d. įtvirtinta dispozityvinė norma, numatanti, kad Lietuvos Respublikos pilietybės suteikimo aktas gali būti pripažintas ne-

¹ Sinkevičius V. Op. cit. P. 126.

galiojančiu ir tuo atveju, kai teismas nustatys, jog konkretus asmuo po 1940 m. birželio 15 d. organizavo ar vykdė gyventojų trėmimus ar gyventojų naikinimą, slopino rezistencinį judėjimą Lietuvoje, ar po 1990 m. kovo 11 d. dalyvavo veiksmuose, nukreiptuose prieš Lietuvos Respublikos nepriklausomybę ir jos teritorijos vientisumą.

Pilietybės įstatymo 23 str. numatytais atvejais pilietybės suteikimo akto pripažinimo negaliojančiu klausimus sprendžia Lietuvos Respublikos Prezidentas. Pripažinus pilietybės suteikimo aktą negaliojančiu, asmuo netenka Lietuvos Respublikos pilietybės. Jam atsiranda tos pačios teisinės pasekmės, kaip ir netekus Lietuvos Respublikos pilietybės Pilietybės įstatymo 19 str. numatytais atvejais.

Taigi Pilietybės įstatymo 23 str. numatyta konstitucinė sankcija – pilietybės atėmimas asmenims, įgijusiems pilietybę natūralizacijos arba optavimo būdu.

Įvykdžiusiems šiame straipsnyje numatytas veikas asmenims, atsižvelgiant į teisės pažeidimo pobūdį, gali arba turi būti atimta Lietuvos Respublikos pilietybė.

1.4. Dviguba pilietybė. Pilietybė ir santuoka.

Tėvų ir vaikų pilietybė

Pilietybė, kaip minėta, yra nuolatinis asmens teisinis ryšys su valstybe. Paprastai asmuo yra nuolatiniam teisiniame ryšyje su viena valstybe, yra vienos valstybės pilietis. Tačiau būna atvejų, kai asmuo tuo pačiu metu turi ir kitos valstybės pilietybę. Taigi dviguba pilietybė arba bipatrizmas – tai toks asmens teisinis statusas, kai pastarasis vienu metu turi dviejų ar daugiau valstybių pilietybę.

Bipatrizmas yra paplitęs tarptautinėje praktikoje reiškiny, ir egzistuoja objektyviai, nepriklausomai nuo to, ar valstybės jį pripažįsta, ar ne. Valstybės, savo konstitucijose ar įstatymuose įtvirtindamos dvigubos pilietybės nepripažinimo principą, iš esmės nepripažįsta teisinių pasekmių, kylančių dėl to, kad asmuo tuo pačiu metu turi kelių valstybių pilietybę¹.

Istoriškai dvigubos pilietybės atsiradimas siejamas su valstybių teritoriniais pasikeitimais, gyventojų migracija, valstybių įstatymų, reguliuojančių pilietybės įgijimo ir netekimo tvarką, kolizija ir kitomis priežastimis.

Dvigubos pilietybės atsiradimo priežastis dažnai yra įvairių valstybių įstatymų, reguliuojančių pilietybės santykius, kolizijos. Kiekvienos valstybės suvereni teisė įstatymais nustatyti savo pilietybės įgijimo sąlygas ir tvarką. Vadinasi, dvigubos pilietybės atsiradimas yra susijęs su valstybės

¹ Bojars J. R. Graždanstvo gosudarstv mira. Ryga, 1993. S. 304.

laisve savo nuožiūra pasirinkti kriterijus, būtinus tos valstybės pilietybei įgyti¹.

Dviguba pilietybė gali atsirasti įgyjant pilietybę įvairiais būdais, net ir gimimo būdu, iškilus „žemės teisės principo“ ir „kraujo teisės principo“ nesuderinamumui. Tokiu atveju vaikas, gimęs tėvams užsieniečiams šalyje, kur dominuoja žemės teisės principas, pagal „kraujo teisės principą“ įgys savo tėvų pilietybę, o pagal „žemės teisės principą“ – šalies, kurioje gimė, pilietybę. Remiantis tarptautinėmis sutartimis „žemės teisės principas“ yra netaikomas tik užsienio diplomatų bei konsulų vaikams.

Dviguba pilietybė atsiranda ir nepriklausomai nuo vaiko, kurio tėvai turi skirtingas pilietybes, gimimo vietos. Tuo atveju, kai valstybių, kurių piliečiai yra tėvai, įstatymai numato, kad „kraujo teisės principas“ galioja net ir tada, kai tik vienas iš tėvų turi tos valstybės pilietybę, vaikas jau gimdamas taps dviejų valstybių piliečiu, t.y. įgys ir tėvo, ir motinos pilietybę. Jeigu tokios šeimos vaikas gimsta trečioje valstybėje, kurioje taikomas „žemės teisės principas“, jis įgyja trijų valstybių pilietybę.

Bipatrizmas galėjo būti ir santuokų tarp asmenų, turinčių skirtingų valstybių pilietybę, pasekmė. Moteris galėjo įgyti dvigubą pilietybę ištėkėdama už užsieniečio, jeigu ji pagal savo šalies įstatymus nepraranda turėtos pilietybės, o pagal vyro šalies įstatymus automatiškai įgyja jo šalies pilietybę. Situacija, kaip jau buvo minėta, pasikeitė 1957 m. JT Generalinei Asamblėjai priėmus konvenciją „Dėl ištėkėjusių moterų pilietybės“. Joje buvo įtvirtinta nuostata, kad santuokos su užsienio valstybės piliečių atveju, moteris automatiškai neįgyja vyro valstybės pilietybės, o kitos valstybės pilietybės įgijimas negali trukdyti moteriai išlaikyti savo pilietybę.

Dviguba pilietybė gali atsirasti ir natūralizacijos būdu įgyjant pilietybę, jeigu pilietybę suteikianti valstybė nereikalauja atsisakyti turimos pilietybės. Tokia galimybė buvo numatyta ir prieškario Lietuvoje. 1928 m. Lietuvos Konstitucijos 10 str. 2 d. buvo įtvirtinta nuostata, kad Lietuvos pilietis nepraranda savo pilietybės teisių, patapęs kurio nors Amerikos krašto piliečiu, jei atlieka tam tikras įstatymo nurodytas pareigas². Galimybė įgyti dvigubą pilietybę įgyjant ją natūralizacijos atveju buvo numatyta ir 1938 m. Lietuvos Konstitucijoje bei 1939 m. pilietybės įstatyme.

Dviguba pilietybė, atsirandanti dėl įvairių minėtų priežasčių, daugelio autorių nuomone – netoleruotinas teisinis reiškinys. Daugelio valstybių konstitucijose ir įstatymuose įtvirtintas dvigubos pilietybės nepripažinimo principas. Bipatrizmas sukelia daug nepatogumų ir problemų ir valstybei,

¹ Hofmann R. Overview of Nationality and Citizenship in International Law. Citizenship and nationality status in the new Europe. London, 1998. P. 15–17.

² Valstybės žinios. Vilnius, 1928, 25, Nr. 275–1778.

ir asmeniui, turinčiam kelių valstybių pilietybę.

Pilietybė – laisvo asmens sąmoningas pasirinkimas būti konkrečios valstybės nariu, susieti save nuolatiniais teisiniais ryšiais su ta valstybe. Bipatrizmo neigiama pasekmė – visuotinis aiškaus asmens teisinio statuso reglamentavimo pažeidimas. Asmuo negali turėti dviejų lygiaverčių ryšių su skirtingomis valstybėmis.

Kaip minėta, tik valstybės pilietis turi išimtinę teisę dalyvauti valdant savo valstybę, rinkti ir būti išrinktu į valstybės atstovaujamosios valdžios institucijas, jam numatyta pareiga tarnauti savo valstybės kariuomenėje, ginti savo šalį, vykdyti kitas piliečio pareigas. Pilietis duoda ištikimybės priesaiką savo valstybei. Kaip suderinti šiuos dalykus, jei asmuo yra ne vienos, o kelių valstybių pilietis? Kuriai valstybei toks asmuo privalo vykdyti pilietines pareigas?

Nustatant asmens pilietinę priklausomybę, tarptautinėje praktikoje šalys dažniausiai taiko aktyvios pilietybės doktriną, t.y. didelį dėmesį skiria pilietybės pastovumui ir faktiniam piliečio ryšiui su valstybe. Aktyvios pilietybės kriterijams priskiriama:

- nuolatinė gyvenamoji vieta arba vieta, kur dažniausiai gyvenama;
- nuolatinė darbo vieta;
- karinės ar valstybinės tarnybos atlikimo vieta;
- vieta, kur asmuo realiai naudoja savo pilietinėmis arba politinėmis teisėmis;
- kai kuriais atvejais – asmens nekilnojamojo turto buvimo vieta.

Iškilus klausimui dėl bipatrizdo pilietybės, tarptautinėje praktikoje dažniausiai priimamas sprendimas tos valstybės, su kuria asmens faktinis ryšys glaudesnis, naudai.

Dvigubos pilietybės problema sprendžiama ir valstybių pilietybės įstatymuose nustatant bipatrizmo negalimumo atvejus įgyjant valstybės pilietybę, ir sudarant dvišales bei daugiašales sutartis dėl dvigubos pilietybės nepripažinimo.

Remiantis prieškario Lietuvos pilietybės santykių reguliavimo tradicija, dvigubos pilietybės nepripažinimo principas įtvirtintas ir Lietuvos Respublikos Konstitucijoje, ir Pilietybės įstatyme. Antai Konstitucijos 12 str. 2 d. nustatyta, kad „išskyrus įstatymo numatytus atskirus atvejus, niekas negali būti kartu Lietuvos Respublikos ir kitos valstybės pilietis“. Taigi Konstitucijoje pavesta įstatymo leidėjui nustatyti atvejus, kada galima dviguba pilietybė. Pilietybės įstatymo turinio analizė rodo, kad įstatymų leidėjas numato du atvejus, kai asmuo, turintis Lietuvos pilietybę, kartu gali turėti ir kitos valstybės pilietybę. Pagal įstatymo 1 str. 1 p. būti Lietuvos piliečiais ir turėti kitos valstybės pilietybę gali asmenys, kurie iki 1940 m. birželio 15 d. turėjo Lietuvos Respublikos pilietybę, ir jų vaikai bei vaikaičiai (jeigu šie asmenys, jų vaikai ir vaikaičiai nrepatrijavę iš

Lietuvos) kitos valstybės pilietybę įgijo prieš tapdami Lietuvos piliečiais.

Kitas atvejis yra susijęs su pilietybės suteikimu išimties tvarka. Pilietybės įstatymo 16 str. nustatyta, kad Respublikos Prezidentas, vadovaudamasis šiuo įstatymu, gali suteikti Lietuvos Respublikos pilietybę nusielpnusiems Lietuvai užsienio valstybių piliečiams išimties tvarka – ne-
taikant jiems šio įstatymo 12 str. numatytų pilietybės suteikimo sąlygų.

Įstatyme nenustatyta jokių kriterijų, pagal kuriuos galima vertinti asmenų nuopelnus Lietuvai. Tai yra Respublikos Prezidento išimtinė teisė vertinti ir spręsti, ar yra pagrindas suteikti pilietybę ar ne. Lietuvos pilietybės suteikimas išimties tvarka savaime nesukelia teisinių pasekmių pilietybę įgijusio asmens šeimos nariams.

Pagal nusistovėjusią tarptautinę praktiką, sąlygotą valstybių suver-
nios lygybės principo, valstybės nepripažįsta asmeniui jokių teisių ir pa-
reigų dėl to, kad pastarasis turi dar ir kitos valstybės pilietybę.

Pažymėtina, kad ir Lietuvos Respublikos Konstitucijoje, ir įstatymuo-
se nepripažįstama savo piliečiams jokių teisių, kurias jie turi dėl to, kad
yra ir kitų valstybių piliečiai. Vadinasi, šie asmenys Lietuvoje turi tik
Lietuvos piliečių teises ir vykdo Lietuvos piliečiams nustatytas pareigas.
Dvigubos pilietybės turėjimas nesudaro teisinių prielaidų vengti piliečio
pareigų vykdymo.

1.5. Valstybės institucijos, tvarkančios pilietybės klausimus

Lietuvos Respublikos Pilietybės įstatyme bei kituose teisės aktuose
apibrėžiama valstybės ir savivaldybių institucijų, priimančių sprendimus
įvairiais pilietybės klausimais, kompetencija, taip pat pilietybės klausimų
sprendimo tvarka.

Pilietybės įstatyme įtvirtinta, kad pilietybės suteikimo, teisės į Lietu-
vos Respublikos pilietybę įgyvendinimo, atsisakymo ir grąžinimo klau-
simai svarstomi pagal suinteresuoto asmens raštišką prašymą. Ši įstatymo
nuostata reiškia, kad, sprendžiant išvardytus pilietybės klausimus, reika-
laujama ne tik asmens valios pareiškimo, bet ir nustatoma forma tai va-
liai pareikšti. Vadinasi, tik pats asmuo gali spręsti, ar susieti save piliety-
bės ryšiais su konkrečia valstybe, ar nutraukti šiuos ryšius.

Kaip minėta, prašymai suteikti Lietuvos Respublikos pilietybę, atsisa-
kyti pilietybės ar ją grąžinti teikiami Respublikos Prezidentui per vietos
savivaldos vykdomąją instituciją.

Lietuvos Respublikos Vyriausybės patvirtintose „Lietuvos Respubli-
kos pilietybės dokumentų rengimo ir nagrinėjimo taisyklėse“ nustatyta,
kad dokumentus Lietuvos Respublikos pilietybei įgyti, atsisakyti piliety-
bės ar ją grąžinti rengia vietos savivaldos vykdomosios institucijos pa-

skirtas pareigūnas arba vietos savivaldos vykdomosios institucijos sprendimu sudaryta komisija. Pareigūnas patikrina, ar asmens prašymas atitinka Pilietybės įstatyme numatytas sąlygas, ar nėra aplinkybių, dėl kurių minėti Lietuvos Respublikos pilietybės klausimai negali būti sprendžiami. Šios informacijos pagrindu pareigūnas rengia išvados projektą, kurį teikia nagrinėti vietos savivaldos vykdomajai institucijai. Vietos savivaldos vykdomoji institucija nagrinėja asmens prašymą; šį prašymą kartu su pridėtais prie jo dokumentais bei nurodytąja išvada siunčia Respublikos Prezidentui.

Lietuvos Respublikos piliečiai, nuolat gyvenantys užsienio valstybėse, prašymus atsisakyti Lietuvos Respublikos pilietybės gali paduoti per Lietuvos Respublikos diplomatinės atstovybės ar konsulinės įstaigos užsienyje.

Pilietybės klausimams preliminarai svarstyti Respublikos Prezidentas sudaro pilietybės reikalų komisiją ir tvirtina Pilietybės klausimų nagrinėjimo šioje komisijoje taisykles. Pilietybės reikalų komisija preliminarai svarsto ir teikia pasiūlymus Respublikos Prezidentui dėl:

- 1) Lietuvos Respublikos pilietybės suteikimo;
- 2) Lietuvos Respublikos pilietybės grąžinimo;
- 3) Lietuvos Respublikos pilietybės netekimo;
- 4) Lietuvos Respublikos pilietybės suteikimo akto pripažinimo netekusiu galios.

Pilietybės reikalų komisija teikia rekomendacinio pobūdžio išvadas Migracijos departamentui prie Vidaus reikalų ministerijos, Konsuliniam departamentui prie Užsienio reikalų ministerijos – jeigu asmenys negali nustatyta tvarka gauti reikiamų dokumentų, patvirtinančių iki 1940 m. birželio 15 d. turėtą Lietuvos pilietybę arba lietuvių kilmę.

Komisija nagrinėja prašymus suteikti Lietuvos Respublikos pilietybę pagal Pilietybės įstatymo 16 str., t.y. už nuopelnus Lietuvos valstybei, ir teikia siūlymus Respublikos Prezidentui.

Pilietybės reikalų komisija savo veikloje vadovaujasi LR Konstitucija, įstatymais, Seimo ir Vyriausybės nutarimais, Prezidento dekretais. Ji turi teisę į savo posėdį kviesti asmenį, kurio pilietybės klausimas yra sprendžiamas, bei pavesti valstybės institucijoms, kad jos pateiktų reikiamus dokumentus ir pareikštų savo motyvuotą išvadą dėl komisijos nagrinėjamo prašymo. Jeigu komisija nustato, kad yra aplinkybių, trukdančių patenkinti prašymą, ar reikia papildomų dokumentų bei paaiškinimų, ne vėliau kaip per 7 dienas nuo tokio sprendimo priėmimo privalo raštu pranešti apie tai pareiškėjui.

Komisijos posėdžiai yra teisėti, kai juose dalyvauja ne mažiau kaip du trečdaliai jos narių. Komisijos sprendimai priimami paprasta visų komisijos narių balsų dauguma ir įforminami protokolu, kurį pasirašo visi posėdyje dalyvavę komisijos nariai.

Lietuvos Respublikos pilietybės suteikimo, jos atsisakymo, grąžinimo, netekimo ar pilietybės suteikimo akto pripažinimo negaliojančiu atvejais Respublikos Prezidentas leidžia dekretus; šie dekretai skelbiami „Vals-tybės žiniuose”.

Pakartotiniai asmenų prašymai suteikti Lietuvos Respublikos piliety- bę ar ją grąžinti priimami ne anksčiau kaip po vienerių metų nuo anks- tesnio sprendimo priėmimo.

2 poskyris

UŽSIENIEČIŲ TEISINĖ PADĖTIS LIETUVOJE.

PRIEGLOBSČIO TEISĖ

2.1. Užsieniečių teisinės padėties Lietuvos Respublikoje

reglamentavimas. Užsieniečio sąvoka

2.2. Užsieniečių atvykimas į Lietuvos Respubliką ir išvykimas iš Lietu- vos

Respublikos

2.3. Laikinas ir nuolatinis užsieniečių apsigyvenimas Lietuvoje

2.4. Užsieniečių teisės, laisvės ir pareigos

2.5. Užsieniečių teisinė atsakomybė ir jų išsiuntimas iš Lietuvos

Respublikos

2.6. Prieglobsčio teisė

2.1. Užsieniečių teisinės padėties Lietuvos Respublikoje

reglamentavimas. Užsieniečio sąvoka

Lietuvai tapus nepriklausoma Respublika, kurią pripažino dauguma pasaulio valstybių, iškilo būtinumas ne tik reguliuoti pilietybės santykius, bet ir nustatyti kitų asmenų, užsieniečių, esančių Lietuvos teritorijoje, teisinį statusą. Užsieniečių teisinį statusą reguliuojančios nuostatos Lie- tuvos Respublikoje buvo įtvirtintos Laikinajame Pagrindiniame Įstatyme. Tačiau tai tik buvo principinės nuostatos, nubrėžiančios gaires tolesniam užsieniečių teisinės padėties reguliavimui Lietuvoje. Detalios užsieniečių teisės ir laisvės, pareigos, atvykimo į Lietuvos Respubliką sąlygos ir tvar- ką, teisinės atsakomybės klausimus reguliavo 1991 m. rugsėjo 4 d. įstaty-

mas „Dėl užsieniečių teisinės padėties Lietuvos Respublikoje”. Tai buvo pirmas Lietuvos istorijoje tokio pobūdžio įstatymas, kompleksiskai reguliavęs visus užsieniečių teisinės padėties aspektus.

Šiuo metu užsieniečių teisinę padėtį reglamentuoja 1998 m. gruodžio 17 d. Lietuvos Respublikos įstatymas dėl užsieniečių teisinės padėties (toliau – Užsieniečių teisinės padėties įstatymas. 1995 m. Lietuvos Respublikai pasirašius Europos Asociacijos Sutartį ir siekiant įstoti į Europos Sąjungą, vienas iš pagrindinių uždavinių buvo pritaikyti savo įstatymus prie Europos Sąjungos įstatymų keliamų reikalavimų užtikrinti žmogaus teisių laikymąsi visose srityse, tarp jų ir teisiškai reguliuojant migracijos procesų valdymą. 1991 m. Užsieniečių teisinės padėties įstatymas turėjo tam tikrų spragų ir nebuvo tarpusavyje suderintas su 1991 m. rugsėjo 4 d. Imigracijos įstatymu ir iš dalies su 1991 m. gruodžio 10 d. Pilietybės įstatymu, nes dalis svarbių užsieniečių teisinės padėties Lietuvos Respublikoje klausimų šiuose įstatymuose iš viso nėra aptarta, kai kurie yra reglamentuoti Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimais, nors pagal svarbą jiems buvo būtina įstatyminė reglamentacija. 1998 m. gruodžio 17 d. Užsieniečių teisinės padėties įstatymas turėjo užtikrinti vientisą užsieniečių teisinės padėties reglamentavimą pagal visuotinai pripažintas normas žmogaus teisių srityje bei tarptautines konvencijas, prie kurių prisijungė Lietuvos Respublika.

Užsieniečių teisinės padėties įstatymas nustato užsieniečių atvykimo ir išvykimo, laikino ir nuolatinio gyvenimo, darbo, teisinės atsakomybės bei kitus užsieniečių teisinės padėties Lietuvos Respublikoje klausimus.

Užsieniečio sąvoka. Pagal Užsieniečių teisinės padėties įstatymo 1 str. užsienietis yra asmuo, kuris nėra Lietuvos Respublikos pilietis, neatsižvelgiant į tai, ar jis turi kurios nors užsienio valstybės pilietybę, ar neturi jokios. Tokia užsieniečio samprata iš esmės atitinka tarptautinius standartus. Pagal 1985 m. gruodžio 13 d. Jungtinių Tautų Generalinės Asamblėjos „Asmenų, nesančių piliečiais šalies, kurioje jie gyvena, teisių deklaracijos” 1 str., užsieniečiu laikomas „bet koks asmuo, kuris nėra pilietis valstybės, kurioje jis ar ji yra”.

Užsieniečių teisinės padėties įstatymo 2 str. 2 dalis reglamentuoja, kad įstatymas netaikomas užsieniečiams, ieškantiems politinio prieglobsčio Lietuvos Respublikoje, taip pat užsieniečiams, kuriems Lietuvos Respublikos įstatymai arba Lietuvos Respublikos tarptautinės sutartys nustato kitokią teisinę padėtį. Užsieniečių teisinės padėties įstatymo nuostatos yra netaikomos ir neapima „užsieniečio” sąvokos Lietuvos Respublikos įstatymuose ir Lietuvos Respublikos tarptautinėse sutartyse nustatytas privilegijas ir imunitetus turintiems užsienio valstybių darbuotojams ir konsulinių atstovybių vadovams ir jiems prilygintiems asmenims.

Pagal Užsieniečių teisinės padėties įstatyme įtvirtintą teisinį reguliavimą užsieniečiai pagal buvimo Lietuvoje trukmę gali būti skirstomi į:

- 1) nuolat gyvenančius;
- 2) laikinai esančius.

Nuolat gyvenančiais laikomi tie užsieniečiai, kurie turi įstatymo nustatyta tvarka išduotą leidimą, suteikiantį užsieniečiui teisę gyventi Lietuvos Respublikoje neterminuotai.

Laikinai esančiais Lietuvoje laikomi tie užsieniečiai, kuriems nustatyta tvarka suteikta teisė laikinai apsigyventi Lietuvoje įstatymo nustatytą laiką.

2.2. Užsieniečių atvykimas į Lietuvos Respubliką ir išvykimas iš Lietuvos Respublikos

Užsieniečių atvykimo į Lietuvą ir buvimo joje taisyklės nustato Užsieniečių teisinės padėties įstatymas. Šio įstatymo 4 str. 1 d. nustatyta, kad užsieniečiai gali atvykti į Lietuvos Respublikos teritoriją ir išvykti iš jos tik per pasienio kontrolės punktus. To paties įstatymo 4 str. 2 d. nustatyta, kad pasienio kontrolės punkte užsienietis privalo pateikti kelionės dokumentą (užsienio valstybės piliečio pasas ar jį atitinkantis kelionės dokumentas, skirtas vykti į užsienio valstybę ir pripažintas Lietuvos Respublikos). Užsieniečių teisinės padėties įstatymo 5 str. numatyta, kad užsienietis, atvykstantis į Lietuvos Respubliką, galiojančiame kelionės dokumente privalo turėti Lietuvos Respublikos vizą, jeigu Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimu arba tarptautine sutartimi nenumatyta kitaip. Vizą atvykti į Lietuvos Respubliką išduoda Lietuvos Respublikos diplomatinės arba konsulinės įstaigos. Jei Lietuvos Respublikos tarptautine sutartimi nustatytas bevizis režimas, tai užsieniečiams vizų nereikia.

Dėl tam tikrų priežasčių, kurios nurodytos Užsieniečių teisinės padėties įstatymo 7 str., užsienietis gali būti neįleidžiamas į Lietuvos Respubliką. Užsienietis neįleidžiamas, jeigu:

- 1) neturi galiojančio kelionės dokumento, vizos, kai būtina ją turėti;
- 2) atsisako pateikti pasienio policijai būtinus duomenis, patvirtinančius asmens tapatybę ir kelionės tikslą;
- 3) negali pateikti duomenų, patvirtinančių, kad turi lėšų, kurių reikia pragyventi Lietuvos Respublikoje, grįžti į savo valstybę arba vykti į kitą valstybę, į kurią turi teisę išvykti;
- 4) jam uždrausta atvykti į Lietuvos Respubliką;
- 5) jo buvimas Lietuvos Respublikoje keltų grėsmę valstybės saugumui, viešajai tvarkai, gyventojų sveikatai ar dorovei;

6) paaiškėja, kad pateikdamas prašymą atvykti, užsienietis pateikė apie save tikrovės neatitinkančius duomenis;

7) jis yra padaręs nusikaltimų žmoniškumui ar vykdė genocidą.

Sprendimą neįleisti užsieniečio į Lietuvos Respublikos teritoriją minėtais atvejais priima Vidaus reikalų ministerija ar jos įgaliota institucija.

Jei užsienietis nebenori daugiau būti Lietuvos Respublikoje, jam garantuojama teisė išvykti iš jos.

Užsienietis privalo išvykti iš Lietuvos Respublikos iki vizos arba leidimo laikinai apsigyventi galiojimo laiko pasibaigimo. Užsieniečių teisinės padėties įstatymo 8 str. 2 d. numato: jei užsienietis atvyko iš valstybės, kurios piliečiams taikoma bevizio vykimo tvarka, tai jis privalo išvykti iš Lietuvos Respublikos iki pasibaigs užsieniečio buvimo Lietuvos Respublikoje laikas, nustatytas Lietuvos Respublikos tarptautine sutartimi arba Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimu.

2.3. Laikinas ir nuolatinis užsieniečių apsigyvenimas Lietuvoje

Užsienietis, kuris ketina gyventi Lietuvos Respublikoje ilgiau kaip 3 mėnesius per pusę metų, skaičiuojant nuo pirmojo įvažiavimo dienos, arba pradėti dirbti ar verstis kita teisėta veikla Lietuvos Respublikoje, privalo gauti leidimą laikinai apsigyventi Lietuvoje Respublikoje.

Leidimas laikinai apsigyventi Lietuvos Respublikoje išduodamas vieneriems metams. Pasibaigus leidimo laikinai apsigyventi Lietuvos Respublikoje galiojimo laikui, užsieniečiui jo prašymu naujas leidimas laikinai apsigyventi išduodamas laikantis nustatytos leidimų laikinai apsigyventi Lietuvos Respublikoje išdavimo tvarkos.

Pagal Užsieniečių teisinės padėties įstatymo 19 str. teisę gauti leidimą laikinai apsigyventi Lietuvoje turi užsienietis:

- 1) jeigu jis išsaugojo teisę į Lietuvos Respublikos pilietybę Pilietybės įstatymo nustatyta tvarka;
- 2) jeigu Lietuvos Respublikoje gyvena užsieniečio tėvai arba vienas iš jų, kurie yra Lietuvos Respublikos piliečiai;
- 3) jeigu Lietuvos Respublikoje gyvena užsieniečio vaikai, kurie yra Lietuvos Respublikos piliečiai;
- 4) jeigu Lietuvos Respublikoje gyvena užsieniečio sutuoktinis, kuris yra Lietuvos Respublikos pilietis, arba turi leidimą nuolat gyventi Lietuvos Respublikoje.

Kitiems užsieniečiams leidimai laikinai apsigyventi Lietuvos Respublikoje gali būti išduoti, jeigu jie:

- 1) turi pakankamai pragyvenimo lėšų, gaunamų iš teisėtos veiklos Lietuvos Respublikoje ar užsienyje;

- 2) nustatyta tvarka įregistruoja užsienio kapitalo įmonę, kurios įstatinis kapitalas ar turimų akcijų vertė yra ne mažesnė kaip 250 000 litų;
- 3) atvyksta į Lietuvos Respubliką dirbti aukštosiose mokyklose, mokslo ar mokymo įstaigose mokslinio arba pedagoginio darbo;
- 4) priimti mokytis mokymo įstaigoje arba kelti kvalifikaciją Lietuvos Respublikoje;
- 5) gavo leidimą dirbti Lietuvos Respublikoje;
- 6) yra studentai, atvykstantys stažuoti ar dirbti į Lietuvos Respubliką pagal visuomeninių (nevyriausybinių) organizacijų vykdomas tarptautines stažuotčių mainų programas vieneriems metams. Šį laikotarpį galima pratęsti dar 6 mėnesius.

Leidimas laikinai apsigyventi Lietuvos Respublikoje užsieniečiui gali būti išduotas dėl humanitarinio pobūdžio priežasčių.

Užsieniečių teisinės padėties įstatymo 19 str. 1 d. ir 2 d. 1–3 p. nurodytų užsieniečių šeimos nariai ir jų visiškai išlaikomi asmenys (vaikai iki 18 metų ir asmenys, nedarbingi dėl amžiaus arba invalidumo) turi teisę kartu laikinai apsigyventi Lietuvos Respublikoje.

Užsieniečiui, sudariusiam santuoką su Lietuvos Respublikos piliečiu arba nuolat gyvenančiu Lietuvos Respublikoje užsieniečiu, leidimas laikinai apsigyventi Lietuvos Respublikoje išduodamas vieneriems metams. Šiuo pagrindu naujas leidimas kiekvienais metais išduodamas užsieniečiui, jeigu santuoka nenutraukta.

Užsienietis, norintis nuolat gyventi Lietuvos Respublikoje, jo paties prašymu gali gauti leidimą nuolat gyventi Lietuvoje, jeigu jis atitinka įstatyme numatytas sąlygas. Užsieniečių teisinės padėties įstatymo 22 str. 1 d. nustatyta, kad užsienietis gali gauti leidimą nuolat gyventi Lietuvos Respublikos teritorijoje, jeigu atitinka šias sąlygas:

- 1) turėjo leidimą laikinai apsigyventi Lietuvos Respublikoje pastaruoju penkerius metus;
- 2) turi gyvenamąją vietą Lietuvos Respublikoje;
- 3) turi teisėtą pragyvenimo šaltinį Lietuvos Respublikoje.

Šios sąlygos netaikomos užsieniečiui, išsaugojusiam teisę į Lietuvos Respublikos pilietybę, ir kartu su juo atvykstantiems šeimos nariams, kai jie persikelia nuolat gyventi į Lietuvos Respubliką.

Užsieniečiams, nurodytiems Užsieniečių teisinės padėties įstatymo 19 str. 2 ir 3 d. ir atitinkantiems 22 str. 1 d. numatytas sąlygas, leidimai nuolat gyventi Lietuvos Respublikoje išduodami atsižvelgiant į Lietuvos Respublikos interesus.

Pažymėtina, kad įstatyme nustatytos humaniškos sąlygos nuolat apsigyventi Lietuvoje užsieniečiams, kurie atvyko gyventi į Lietuvą šeimų susijungimo pagrindu, t.y. atvyko gyventi pas tėvus ar vaikus, turinčius

Lietuvos Respublikos pilietybę, arba pas sutuoktinį, turintį Lietuvos Respublikos pilietybę, arba leidimą nuolat gyventi Lietuvoje. Jei toks užsienietis pastaruosius dvejus metus gyvena Lietuvoje, tai jam leidimas nuolat gyventi išduodamas, jei jis atitinka įstatymo 22 str. 2 ir 3 d. nustatytus reikalavimus ir jei nėra pagrindų, nurodytų šio įstatymo 14 str., atsisakyti išduoti leidimą nuolat gyventi Lietuvos Respublikoje.

Pagal Užsieniečių teisinės padėties įstatymą leidimas gyventi Lietuvos Respublikoje užsieniečiui neišduodamas, jeigu:

- 1) užsieniečio gyvenimas Lietuvos Respublikoje grėstų jos saugumui, viešajai tvarkai, gyventojų sveikatai ir dorovei;
- 2) duomenys, kuriuos apie save pateikė užsienietis, neatitinka tikrovės;
- 3) jam uždrausta atvykti į Lietuvos Respubliką;
- 4) užsienietis neturi pakankamai lėšų pragyventi Lietuvos Respublikoje;
- 5) užsienietis neturi galiojančio sveikatos draudimą patvirtinančio dokumento (tik išduodant leidimą laikinai apsigyventi).

Užsienietis, kuriam atsisakyta išduoti leidimą gyventi Lietuvos Respublikoje, gali pakartotinai pateikti prašymą praėjus ne mažiau kaip vieneriems metams nuo sprendimo priėmimo arba išnykus priežastims, dėl kurių buvo atsisakyta išduoti tokį leidimą.

Leidimą gyventi Lietuvos Respublikoje užsieniečiui išduoda Vidaus reikalų ministerija ar jos įgaliota institucija. Prašymą išduoti leidimą gyventi Lietuvos Respublikoje užsienietis gali pateikti Lietuvos Respublikos diplomatinei atstovybei arba konsulinei įstaigai. Užsienietis, esantis Lietuvos Respublikoje teisėtai, prašymą išduoti leidimą gyventi arba prašymą pakeisti leidimą pateikia Vidaus reikalų ministerijai ar jos įgaliotai institucijai.

Užsieniečių teisinės padėties įstatyme numatyti ir leidimo apsigyventi Lietuvos Respublikoje panaikinimo pagrindai. Tuo siekiama apsidrausti nuo nepageidaujamų asmenų, kurie neteisėtu būdu buvo gavę leidimą atvykti į Lietuvą.

Pagal Užsieniečių teisinės padėties įstatymo 21 str. leidimas laikinai apsigyventi Lietuvos Respublikoje užsieniečiui panaikinamas, jeigu:

- 1) leidimas gautas apgaulės būdu;
- 2) užsienietis padaro nusikaltimą, už kurį nuteisiamas laisvės atėmimu, – po bausmės atlikimo arba atleidimo nuo tolesnio bausmės atlikimo Lietuvos Respublikoje;
- 3) nevykdoma arba nutraukiama gamybinė–komercinė ar kitokia darbinė veikla Lietuvos Respublikoje;
- 4) panaikintas leidimas dirbti Lietuvos Respublikoje;

- 5) užsienietis nutraukė mokymąsi ar kvalifikacijos kėlimą mokslo ar mokymo įstaigose arba yra pašalintas iš jų;
- 6) užsieniečio gyvenimas Lietuvos Respublikoje kelia grėsmę valstybės saugumui, viešajai tvarkai, gyventojų sveikatai ir dorovei;
- 7) užsienietis išvyko iš Lietuvos Respublikos gyventi į kitą valstybę.

Leidimas laikinai apsigyventi Lietuvos Respublikoje gali būti panaikintas nutraukus santuoką, jei santuoka buvo pagrindas laikinai apsigyventi Lietuvos Respublikoje leidimui gauti.

Leidimus laikinai apsigyventi Lietuvos Respublikoje panaikina Vidaus reikalų ministerija ar jos įgaliota institucija.

Leidimas užsieniečiui nuolat gyventi Lietuvos Respublikoje pagal Užsieniečių teisinės padėties įstatymo 24 str. gali būti panaikintas, jeigu:

- 1) leidimas buvo gautas apgaulės būdu;
- 2) užsienietis Lietuvos Respublikoje padarė tyčinį nusikaltimą, už kurį įstatymas numato laisvės atėmimo bausmę, – po bausmės atlikimo arba atleidimo nuo tolesnio bausmės atlikimo Lietuvos Respublikoje;
- 3) jo gyvenimas kelia didelę grėsmę Lietuvos valstybės saugumui, viešajai tvarkai, gyventojų sveikatai ir dorovei;
- 4) užsienietis išvyko nuolat gyventi į kitą valstybę;
- 5) nustatyta, kad užsienietis sudarė fiktyvią santuoką su Lietuvos Respublikos piliečiu arba nuolat gyvenančiu Lietuvos Respublikoje užsieniečiu.

Leidimai nuolat gyventi Lietuvos Respublikoje šio straipsnio 1 dalies 2 ir 3 p. numatytais atvejais panaikinami teismo sprendimu, o kitais atvejais – Vidaus reikalų ministerijos ar jos įgaliotos institucijos sprendimu.

2.4. Užsieniečių teisės, laisvės ir pareigos

Užsieniečio teisės ir laisvės yra esminis jo teisinio statuso elementas. Valstybės, konstitucijose ir įstatymuose nustatydamos užsieniečių teises, laisves ir pareigas, yra saistomos tarptautinėje teisėje nusistovėjusių visuotinai pripažintų elgesio su užsieniečiais papročių ir standartų. Šie standartai apima užsieniečio teisę būti pripažintam teisinių santykių subjektu, užsieniečio teisę į humanišką elgesį, suimtas ar teisiamas – į baudžiamojo proceso garantijas, teisę kreiptis į teismą, teisę į gyvybės ir laisvės apsaugą ir t.t.

Tarptautinėje praktikoje, atsižvelgiant į užsieniečiams taikomų ribojimų nustatant jų teises ir laisves pobūdį, skiriami keli teisiniai režimai,

kuriuos valstybė taiko užsieniečiams, teisėtai esantiems jos teritorijoje. Tai didžiausio palankumo, abipusiškumo ir nacionalinis režimas.

Didžiausias palankumo režimas – užsieniečiui valstybė suteikia tokias teises ir laisves, kokias turi ir jomis naudojasi bet kurios trečios valstybės piliečiai toje šalyje. Abipusiškumo režimas – valstybė suteikia valstybės B piliečiams savo teritorijoje tokias teises, kokias B valstybė suteikia A valstybės piliečiams savo teritorijoje.

Nacionalinis režimas – užsieniečiams valstybėje suteikiamos tokios pat teisės ir laisvės bei numatomos pareigos, kaip ir savo piliečiams.

Pažymėtina, kad Lietuvos Respublikoje nuo pat Nepriklausomybės atstatymo užsieniečiams, teisėtai esantiems Lietuvos Respublikos teritorijoje, buvo nustatytas nacionalinis režimas.

1990 m. kovo 11 d. priimto Laikinojo Pagrindinio Įstatymo 17 str. buvo įtvirtinta, kad *„užsienio piliečiams ir asmenims be pilietybės Lietuvos Respublikoje garantuojamos įstatymo numatytos teisės ir laisvės...“*.

Ši humaniška užsieniečių teisių ir laisvių reguliavimo tradicija įtvirtinta ir dabartiniu metu užsieniečių teisinę padėtį reglamentuojančiuose teisės aktuose. Dabar galiojančio Užsieniečių teisinės padėties įstatymo 3 str. 1 d. įtvirtinta, kad užsieniečiai Lietuvos Respublikoje turi tas teises ir laisves, kurias numato Lietuvos Respublikos Konstitucija, šis ir kiti Lietuvos Respublikos įstatymai bei tarptautinės sutartys.

Užsieniečiai Lietuvos Respublikoje yra lygūs pagal įstatymus neatsižvelgiant į jų rasę, lytį, odos spalvą, kalbą, religiją, politinius ar kitokius įsitikinimus, nacionalinę ir socialinę kilmę, priklausymą tautinei mažumai, nuosavybę, gimimo vietą ar kokią nors kitokią padėtį.

Lietuvos Respublikos Konstitucijoje ir įstatymuose užsieniečiams nustatomos ir garantuojamos asmeninės, socialinės–ekonominės ir kultūrinės teisės bei laisvės, taip pat įtvirtintos ir garantuojamos kai kurios politinės teisės.

Užsieniečiams garantuojamos pagrindinės žmogaus teisės: teisė į gyvybę, į žmogaus asmens neliečiamumą, į žmogaus laisvės neliečiamybę. Jiems garantuojamas privatus gyvenimo neliečiamumas, asmens susirašinėjimo, telefoninių pokalbių, telegrafo pranešimų ir kitokio susirašinėjimo neliečiamumas. Užsieniečiai turi minties, tikėjimo ir sąžinės laisvę, įsitikinimų laisvę. Lietuvos Respublikoje užsieniečiams garantuojama būsto ir turto neliečiamybė. Užsieniečių turtinių teisių turinį, objektus bei realizavimo tvarką numato Lietuvos Respublikos įstatymai. Užsieniečiai, esantys Lietuvos Respublikoje, negali būti sulaikyti arba suimti kitiems, nei įstatyme nustatytais, pagrindais.

Užsieniečių teisinės padėties įstatymo 45 str. 1 d. nustatyta, kad policija turi teisę sulaikyti užsieniečių:

- 1) jeigu jis atsisako patvirtinti arba negali įrodyti asmens tapatybės;

2) jeigu yra pagrindas manyti, kad užsienietis Lietuvos Respublikos teritorijoje yra neteisėtai, ir jis neįrodo savo buvimo teisėtumo.

Šio straipsnio 2 d. nustatyta, kad užsienietį, kuris negali patvirtinti arba nepatvirtina asmens tapatybės ar teisėto buvimo Lietuvos Respublikoje, policija gali sulaikyti ne ilgiau kaip 48 valandas. Per nurodytą laiką nepavykus nustatyti užsieniečio asmens tapatybės ar teisėto buvimo Lietuvos Respublikoje, užsienietis teismo sprendimu siunčiamas į Užsieniečių registracijos centrą.

Užsieniečiui, sulaikytam Lietuvos Respublikoje įstatymų nustatyta tvarka ir pagrindais, suteikiama galimybė susisiekti su valstybės, kurios pilietybę jis turi, diplomatine atstovybe ar konsuline įstaiga, atstovaujanti Lietuvos Respublikoje tos valstybės interesams, o jeigu tokios įstaigos nėra, – su kitos valstybės diplomatine ar konsuline įstaiga, įgaliota ginti valstybės, kurios pilietis yra sulaikytasis užsienietis, piliečių teises ir teisėtus interesus.

Turėdamas leidimą gyventi Lietuvos Respublikoje, užsienietis gali pasirinkti gyvenamąją vietą šalyje, ją keisti, išvykti iš Lietuvos Respublikos ir į ją sugrįžti leidimo galiojimo laiku.

Judėjimo laisvė užsieniečiui gali būti apribota tik dėl valstybės saugumo ir viešosios tvarkos interesų Lietuvos Respublikos įstatymų nustatytais atvejais.

Užsieniečiai turi teisę į teisminių gynimą nuo pasikėsinimų į asmens garbę ir orumą, gyvybę ir sveikatą, į laisvę ir turtą. Šią teisę jie gali realizuoti patys arba per savo įgaliotąjį atstovą. Užsieniečių įstatymo 46 str. nustatyta, kad užsienietis, kuris mano, kad jo teisės pažeistos, Lietuvos Respublikos įstatymų nustatyta tvarka gali apskųsti valdymo institucijų bei pareigūnų sprendimus, priimtus remiantis šiuo įstatymu.

Užsieniečiai, esantys Lietuvos Respublikoje, gali sudaryti ir nutraukti santuoką su Lietuvos Respublikos piliečiais arba kitais asmenimis Lietuvos Respublikos įstatymų numatyta tvarka. Santuokos ir šeimos santykiuose jie turi lygias su Lietuvos Respublikos piliečiais teises ir pareigas.

Užsieniečiai Lietuvoje turi ir socialines–ekonomines teises. Pirmiausia reikėtų paminėti teisę laisvai pasirinkti darbą bei verslą, teisę turėti tinkamas, saugias ir sveikas darbo sąlygas, gauti teisingą apmokėjimą už darbą ir socialinę apsaugą nedarbo atveju. Lietuvos Respublikos Konstitucijos 48 str. 2 d. nustatyta, kad užsieniečių darbą Lietuvos Respublikoje reguliuoja įstatymas. Užsieniečių darbo santykių reguliavimui skirtas Užsieniečių teisinės padėties įstatymo šeštas skyrius. Šio įstatymo 25 str. nustatyta, kad užsienietis, kuris nori įsidarbinti Lietuvoje pagal darbo sutartį, privalo įsigyti leidimą dirbti. Leidimas dirbti – dokumentas, suteikiantis užsieniečiui teisę įsidarbinti Lietuvos Respublikoje pagal darbo sutartį leidime nurodytą laiką. Užsieniečių įstatymo 27 str. numatyta, kad

leidimą dirbti užsieniečiui išduoda Socialinės apsaugos ir darbo ministerija pagal Lietuvos Respublikos Vyriausybės nustatytą kasmetinę užsieniečių įsidarbinimo Lietuvos Respublikoje kvotą ir vidaus darbo rinkos poreikius.

Užsieniečių įdarbinimo kvota – tai įdarbinamų užsieniečių skaičius,

kuri, atsižvelgdama į Lietuvos darbo rinkos poreikius, kasmet nustato Lietuvos Respublikos Vyriausybė. Vyriausybė 1999 m. kovo 23 d. nutarimu „Dėl užsieniečių, atvykstančių laikinai dirbti į Lietuvos Respubliką, įdarbinimo 1999 metų kvotos patvirtinimo“ nustatė 1300 asmenų kvotą; tokia pat užsieniečių įdarbinimo kvota buvo numatyta ir 2000 m.

Leidimas dirbti užsieniečiui išduodamas ne ilgiau kaip dvejiems metams nurodant darbą (pareigas) ir įmonę (įstaigą), kurioje užsienietis dirbs. Darbdavys gali sudaryti darbo sutartį tik su užsieniečiu, turinčiu galiojantį leidimą dirbti.

Darbo sutartyje kaip privalomos sąlygos nurodoma, į kokį darbą (pareigas) ir kuriam laikui užsienietis priimamas dirbti, taip pat užsieniečio išipareigojimai dirbti tik darbo sutartyje nurodytą darbą ir išvykti iš Lietuvos Respublikos pasibaigus darbo sutartyje nustatytam laikui.

Darbo sutartis su užsieniečiu negali būti sudaroma ilgesniam laikui, negu užsienietis yra gavęs leidimą dirbti.

Abiejų šalių pasirašytą darbo sutartį darbdavys per 3 dienas įteikia registruoti Lietuvos darbo biržai, kuri per 2 savaites patikrina, ar užsienietis įsidarbina pagal šio įstatymo nustatytą tvarką ir sąlygas. Darbo sutartis įsigalioja, kai ji įregistruojama Lietuvos darbo biržoje.

Užsieniečių teisinės padėties įstatyme numatytos ir tam tikros užsieniečių kategorijos, kuriems nereikia įsigyti leidimo dirbti Lietuvos Respublikoje. Užsieniečiai atleidžiami nuo pareigos įsigyti leidimą dirbti Lietuvoje, jeigu:

- 1) turi leidimą nuolat gyventi Lietuvos Respublikoje;
- 2) turi leidimą laikinai apsigyventi Lietuvos Respublikoje, išduotą pagal šio įstatymo 19 straipsnio 1 dalį, 19 straipsnio 2 dalies 1-3 punktus bei 19 straipsnio 3 dalį;
- 3) nori įsidarbinti dėl bendrų su užsienio valstybėmis vyriausybinių programų vykdymo;
- 4) yra užsienio įmonės, įstaigos, užmezgusios ekonominius ryšius su Lietuvos Respublikos įmone, įstaiga, vadovas ar jo įgaliotas asmuo;
- 5) yra sportininkas profesionalas ir atvyksta dirbti ne ilgiau kaip 6 mėnesius;
- 6) yra įmonės su užsienio kapitalu vadovas arba jo įgaliotas atstovas, specialistas, ir atvyksta paleisti, derinti užsienyje įsigytų įrengimų, ar mokytį jais dirbti konsultantas, ir atvyksta dirbti ne ilgiau kaip 3 mėnesius;
- 7) atvyksta į Lietuvos Respubliką dirbti mokslo įstaigose ar aukštosiose mokyklose atlikti mokslinių tyrimų arba dirbti pedagoginio darbo ne ilgiau kaip 90 dienų;
- 8) yra studentas, atvykstantis į Lietuvos Respubliką stažuotis ar dirbti pagal visuomeninių (nevyriausybinių) organizacijų vykdomas

tarptautines stažuočių mainų programas vieneriems metams. Šį laiką galima pratęsti dar 6 mėnesius.

Užsieniečiai turi ir kitas Konstitucijoje ir įstatymuose įtvirtintas socialines–ekonominės bei kultūrinės teises. Jie turi teisę į poilsį, jiems laidojama medicinos pagalba. Užsieniečiai turi teisę į mokslą, teisę naudotis kultūros vertybėmis. Jiems garantuojama teisė vartoti gimtąją kalbą, saugoti ir puoselėti savo kultūrą ir tradicijas.

Asmeninėmis socialinėmis–ekonominėmis ir kultūrinėmis teisėmis ir laisvėmis užsieniečiai naudojasi lygiais pagrindais su Lietuvos Respublikos piliečiais, jeigu kitaip nenumato Lietuvos Respublikos įstatymai. Tuo tarpu politinės teisės, įtvirtintos Konstitucijoje, užsieniečiams yra ribojamos. Tačiau tai nereiškia, kad jie apskritai Lietuvoje šiomis teisėmis nesinaudoja. Užsieniečiai turi žodžio, spaudos, susirinkimų laisvę. Realizuodami savo ekonominius, kultūrinius, mokslinius, religinius ir kitokius interesus, jie gali jungtis į įvairias draugijas ir organizacijas, jeigu tai neprieštarauja tų organizacijų įstatams.

Užsieniečiai Lietuvoje neturi tų politinių teisių, kurios susijusios su dalyvavimu valstybės valdyme. Užsieniečiai negali rinkti ir būti išrinkti į Lietuvos Respublikos atstovaujamosios valstybės valdžios ir kitas renkamas valstybės institucijas, taip pat dalyvauti referendumuose (plebiscituose). Užsieniečiai negali būti skiriami eiti tam tikras pareigas valstybinėje tarnyboje, jeigu pagal Lietuvos Respublikos įstatymus tokia veikla susijusi su Lietuvos Respublikos pilietybės turėjimu (pvz.: būti teisėju, prokuroru, notaru ir kt.). Užsieniečiai, esantys Lietuvoje, neprivalo atlikti karinės tarnybos Lietuvos Respublikos kariuomenėje. Pažymėtina, kad tokios išimtys tarptautinėje praktikoje yra pateisinamos ir nelaikomos diskriminuojančiomis.

Lietuvos Respublikoje užsieniečiai, naudodamiesi savo teisėmis ir laisvėmis, neturi kenkti Lietuvos Respublikos interesams, Lietuvos Respublikos piliečių ir kitų asmenų teisėms ir teisėtiems interesams.

Įstatymas įpareigoja užsieniečius gerbti Lietuvos Konstituciją bei įstatymus ir jų laikytis. Jie taip pat privalo gerbti lietuvių Tautos ir Lietuvos Respublikoje gyvenančių tautinių mažumų papročius bei tradicijas.

2.5. Užsieniečių teisinė atsakomybė ir jų išsiuntimas iš Lietuvos Respublikos

Užsieniečių teisinės padėties įstatyme numatyta užsieniečių pareiga laikytis Lietuvos Respublikos Konstitucijos, įstatymų ir kitų teisės aktų. Už šios pareigos nevykdymą užsieniečiams numatyta teisinė atsakomybė. Užsieniečių teisinės padėties įstatymo 42 str. nustatyta, kad užsieniečiai,

padarę Lietuvos Respublikoje nusikaltimą arba kitą teisės pažeidimą, atsako pagal Lietuvos Respublikos įstatymus, jeigu Lietuvos Respublikos tarptautinės sutartys nenumato kitaip. Taigi priklausomai nuo teisės pažeidimo pobūdžio, jo sunkumo, užsieniečiai gali būti traukiami baudžiamojon, administracinėn ir kt. atsakomybėn. Antai Lietuvos Respublikos Administracinių teisės pažeidimų kodekso 206 str. numatyta administracinė atsakomybė už užsieniečių atvykimo, buvimo Lietuvos Respublikoje ir vykimo per ją tranzitu taisyklių pažeidimą.

Be minėtų teisinės atsakomybės rūšių, Užsieniečių teisinės padėties įstatyme numatyta specifinė, tik užsieniečiams taikoma, sankcija – įpareigojimas išvykti bei išsiuntimas iš Lietuvos Respublikos.

Užsieniečių teisinės padėties įstatymo 32 str. 1 d. nustatyta, kad užsienietis, kurio viza ar leidimas gyventi Lietuvos Respublikoje buvo panaikintas arba jis gyvena su negaliojančia viza ar leidimu laikinai apsigyventi Lietuvoje, įpareigojamas išvykti iš Lietuvos Respublikos. Šio straipsnio 2 d. numatyta, kad bevizio įvažiavimo į Lietuvos Respubliką atveju užsienietis įpareigojamas išvykti iš valstybės, jeigu yra joje ilgiau nei Lietuvos Respublikos tarptautine sutartimi ar Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimu nustatytą buvimo valstybėje laiką.

Sprendimus dėl užsieniečio įpareigojimo išvykti priima Vidaus reikalų ministerija ar jos įgaliota institucija.

Sprendimas, kuriuo užsienietis įpareigojamas išvykti iš Lietuvos Respublikos, privalo būti įvykdytas ne vėliau kaip per 10 dienų nuo sprendimo įteikimo dienos.

Užsieniečių išsiuntimas – griežčiausia sankcija, kurią numato Užsieniečių įstatymas.

Pažymėtina, kad tarptautinėje praktikoje galioja keletas sąlygų ir apribojimų dėl užsieniečių išsiuntimo iš valstybės. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos ketvirtojo protokolo 4 str. draudžia kolektyviai išsiųsti iš šalies užsieniečius, septintojo protokolo 1 str. leidžia išsiųsti teisėtai atvykusį užsienietį tik pagal sprendimą, priimtą pagal įstatymą, taip pat suteikia jam teisę pateikti argumentų prieš išsiuntimą ir reikalauti, kad jo byla būtų peržiūrėta, reikalauti, kad jis būtų pristatytas kompetentingam valdžios pareigūnui, sprendžiančiam jo išsiuntimo klausimą.

Užsieniečių išsiuntimo pagrindai nustatyti Užsieniečių teisinės padėties įstatymo 34 str..

Užsienietis išsiunčiamas iš Lietuvos Respublikos, jeigu jis:

- 1) per nustatytą laiką neįvykdė įpareigojimo išvykti iš Lietuvos Respublikos;
- 2) neteisėtai atvyko į Lietuvos Respubliką ar neteisėtai gyvena Lietuvos Respublikoje.

Sprendimus dėl užsieniečių išsiuntimo iš Lietuvos Respublikos priima Vidaus reikalų ministerija arba jos įgaliota institucija, o sprendimus dėl užsieniečių, turinčių leidimus nuolat gyventi Lietuvos Respublikoje, išsiuntimo iš šalies Vidaus reikalų ministerijos teikimu priima teismas.

Sprendimas dėl užsieniečio išsiuntimo iš Lietuvos Respublikos privalo būti įvykdytas ne vėliau kaip per 10 dienų nuo sprendimo priėmimo dienos, jeigu nėra objektyvių aplinkybių, trukdančių įvykdyti šį sprendimą.

Įstatyme numatyta, kad, sprendžiant užsieniečių išsiuntimo klausimą, gali būti atsižvelgiama į jo:

- 1) teisėto buvimo šalyje laiką;
- 2) socialinius, ekonominius ir kitus ryšius šalyje;
- 3) išsiuntimo pasekmę šeimos nariams, kurie teisėtai gyvena Lietuvos Respublikoje.

Užsieniečio išsiuntimas iš Lietuvos Respublikos atidedamas, jeigu:

- 1) valstybėje, į kurią užsienietis išsiunčiamas, gresia realus pavojus jo gyvybei ar sveikatai arba jis gali būti persekiojamas dėl politinių įsitikinimų ar kitokių priežasčių;
- 2) užsienietį atsisako priimti valstybė, į kurią jis gali būti išsiųstas;
- 3) sprendimas dėl užsieniečio išsiuntimo iš Lietuvos Respublikos apskundžiamas teismui;
- 4) užsieniečiui būtina neatidėliotina medicinos pagalba. Tokiu atveju užsieniečio sveikatos būklę turi patvirtinti sveikatos priežiūros įstaigų gydytojų konsultacinė komisija.

Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2000 m. kovo 23 d. nutarimu patvirtintos „Sprendimų dėl užsieniečių įpareigojimo išvykti arba jų išsiuntimo iš Lietuvos Respublikos vykdymo tvarkos“ 16 p. nustatyta, kad užsienietis gali būti išsiųstas į kurią nors iš šių valstybių:

- 1) į valstybę, kurios pilietis jis yra;
- 2) į valstybę, kurioje jis turi gyvenamąją vietą;
- 3) į valstybę, iš kurios jis atvyko;
- 4) į valstybę, kuri sutinka jį priimti.

Negali būti priimtas sprendimas dėl užsieniečio išsiuntimo iš Lietuvos Respublikos į valstybę, kurioje jis bus persekiojamas dėl lyties, rasės, tautybės, kalbos, kilmės, tikėjimo, politinių ar kitokių pažiūrų, nacionalinės ar socialinės kilmės, ir dėl to neturės galimybės naudotis šios valstybės gynyba.

Įstatyme nustatyta, kad užsienietis iš Lietuvos Respublikos išsiunčiamas:

- 1) savo lėšomis;
- 2) fizinių arba juridinių asmenų, kurių jis buvo kviestas arba materialiai išlaikomas, lėšomis.

Nesant lėšų, numatytų Užsieniečių įstatymo 39 straipsnio 1 d. 1 ir 2 p.,

užsienietis iš Lietuvos Respublikos išsiunčiamas valstybės lėšomis.

Užsieniečiui, kuris buvo išsiųstas iš Lietuvos Respublikos, gali būti uždrausta atvykti į Lietuvos Respubliką ribotą ar neribotą laiką. Sprendimą dėl draudimo užsieniečiui atvykti į Lietuvos Respubliką priima arba panaikina Migracijos departamentas prie Vidaus reikalų ministerijos.

Vidaus reikalų ministerijos ar jos įgaliotos institucijos sprendimas užsienietį išsiųsti iš Lietuvos Respublikos gali būti apskųstas teismui per 7 dienas nuo sprendimo įteikimo užsieniečiui dienos. Teismas sprendimą priima ne vėliau kaip per 10 dienų nuo skundo įteikimo. Skundo nagrinėjimo metu užsienietis iš Lietuvos Respublikos neišsiunčiamas.

2.6. Prieglobsčio teisė

XX–XXI a. sandūroje pabėgėlių problema tebėra aktuali pasaulio bendruomenei, kuri dėl humanistinių paskatų imasi atsakomybės apsaugoti pabėgėlius ir teikti jiems visokeriopą pagalbą.

Pabėgėliais bendrąja prasme vadinami asmenys, kurie, negalėdami pasinaudoti savo valstybės apsauga dėl gresiančio pavojaus jų gyvybei ar laisvei, yra priversti palikti savo šalį ir ieškoti prieglobsčio svetur.

JT Generalinės Asamblėjos 1948 m. gruodžio 10 d. priimtoje Visuotinėje žmogaus teisių deklaracijoje, šalia kitų pagrindinių žmogaus teisių ir laisvių, kurios turi būti garantuotos kiekvienam žmogui, buvo numatyta ir teisė į prieglobstį. Šios deklaracijos 14 str. 1 d. nustatyta, jog „persekiojamas kiekvienas žmogus turi teisę ieškoti prieglobsčio kitose šalyse ir juo naudotis“¹.

Pabėgėlių statusą universaliu mastu reglamentuoja 1951 m. Jungtinių Tautų įgaliotųjų atstovų konferencijoje priimta Konvencija dėl pabėgėlių statuso (Ženevos konvencija) bei 1967 m. Protokolas dėl pabėgėlių statuso. Šie dokumentai detaliosi numato asmenims pabėgėlio statuso suteikimo pagrindus, suteikimo sąlygas, turinį bei pasekmes. Paprastai šių teisės aktų pagrindinės nuostatos yra perkeliamos į valstybių nacionalinius teisės aktus, reguliuojančius pabėgėlių teisinį statusą.

Pažymėtina, kad pabėgėlių problema aktuali ir Lietuvos Respublikai. 1990 m. kovo 11 d. atkūrus nepriklausomybę, šiuolaikinės migracijos tendencijos su visomis joms būdingomis savybėmis ėmė ryškėti ir Lietuvoje. Reikiamos infrastruktūros, teisinės bazės nebuvimas iš pradžių apsunkino migracijos kontrolę. Sunku buvo nustatyti, kurie iš atvykstančių asmenų yra vadinamieji ekonominiai migrantai, o kurie pagal minėtą Konvenciją – pabėgėliai, kuriems reikalinga valstybės apsauga.

¹ Žmogaus teisės. Tarptautinių dokumentų rinkinys. Vilnius, 1991. P. 15.

Dabartiniu metu Lietuvoje jau sukurtos visos būtinos teisinės bei organizacinės prielaidos spręsti prieglobsčio suteikimą. Lietuvos valstybė prisiėmė tarptautinius išipareigojimus dėl pabėgėlių ir įtvirtino pastarųjų teisinę padėtį nacionalinėje teisėje. 1995 m. liepos 4 d. buvo priimtas įstatymas „Dėl pabėgėlių Lietuvos Respublikoje statuso“ (toliau – Pabėgėlių statuso įstatymas), kuris 2000 m. birželio 29 d. buvo pakeistas ir išdėstytas nauja redakcija. Tai pirmas Lietuvos istorijoje tokio pobūdžio įstatymas, kompleksiskai reguliuojantis pabėgėlių Lietuvoje teisinės padėties aspektus. 1997 m. Lietuvos Respublikos Seimas ratifikavo 1951 m. Ženevos konvenciją dėl pabėgėlių statuso bei 1967 m. Protokolą dėl pabėgėlių statuso. Buvo sukurtos institucijos pabėgėlių problemoms, jų socialinei integracijai spręsti.

Nagrinėjant pabėgėlių problemas būtina atsižvelgti į šias aplinkybes.

Pirma, pabėgėlių problema šiuolaikiniame pasaulyje yra visos tarptautinės bendrijos rūpestis. Būtent tarptautinės teisės normos nustato pabėgėlių teisinės padėties pradus.

Antra, pabėgėlio statuso suteikimas yra kiekvienos valstybės suvereni teisė. Atsižvelgdama į minėtos Konvencijos reikalavimus, valstybė pati savarankiškai nustato procedūras ir tvarką, pagal kurią suteikiamas asmenims pabėgėlio statusas toje valstybėje.

Trečia, pabėgėlio statusas suteikiamas ne visiems užsieniečiams ar asmenims be pilietybės, o tik tiems, kurie atitinka Ženevos konvencijoje numatytas sąlygas. Galima teigti, kad prieglobsčio teisė yra tik tam tikros užsieniečių grupės subjektinė teisė.

Lietuvos Respublikos Pabėgėlių statuso įstatymas nustato užsieniečiams, kurie ieško prieglobsčio Lietuvos Respublikoje, pabėgėlio statuso suteikimo ir panaikinimo tvarką, pabėgėlių teises, pareigas, atsakomybę, atvykimo ir išsiuntimo pagrindus, pabėgėlių socialinės integracijos pagrindus.

Pagal šio įstatymo 2 str. Lietuvos Respublikoje pabėgėliu pripažįstamas užsienietis, kuris visiškai pagrįstai baimindamasis būti persekiojamas dėl rasės, religijos, tautybės, priklausymo tam tikrai socialinei grupei ar dėl politinių įsitikinimų negali arba bijo naudotis tos valstybės, kurios pilietis jis yra, gynyba arba neturi tam tikros pilietybės ir yra už valstybės, kurioje buvo jo nuolatinė gyvenamoji vieta, ribų ir dėl išvardytų priežasčių negali ar bijo į ją grįžti.

Toks Lietuvos Respublikos pabėgėlių statuso įstatyme įtvirtintas pabėgėlio apibrėžimas iš esmės atitinka 1951 m. Ženevos konvencijoje dėl pabėgėlių statuso įtvirtintą pabėgėlio sampratą.

Ir Konvencijoje, ir Pabėgėlių statuso įstatyme pateikti pabėgėlio apibrėžimai numato kokybinius kriterijus asmeniui pripažinti pabėgėliu. Vadinasi, asmuo bus pripažįstamas pabėgėliu su sąlyga, jog jis atitiks

tuos

kriterijus. Tarptautinėje praktikoje pripažįstami kriterijai:

- 1) visiškai pagrįsta baimė būti persekiojamam;
- 2) specifinis persekiojimo pagrindas: rasė, religija, tautybė, priklausymas tam tikrai socialinei grupei, politiniai įsitikinimai;
- 3) buvimas už valstybės, kurios pilietis jis yra arba valstybės, kurioje anksčiau buvo jo nuolatinė gyvenamoji vieta, ribų;
- 4) negalėjimas naudotis tos valstybės gynyba.

Pabėgėlių statuso įstatymo 3 str. įteisinta užsieniečio teisė kreiptis dėl pabėgėlio statuso Lietuvos Respublikoje suteikimo.

Pabėgėlio statusą norintys gauti užsieniečiai į Lietuvos Respublikos teritoriją paprastai įleidžiami per veikiančius Lietuvos Respublikos pasienio kontrolės punktus Vyriausybės nustatyta tvarka. Tačiau Pabėgėlių statuso įstatymo 6 str. nustatyta humaniška išimtis. Užsieniečiui, neteisėtai atvykusiam į Lietuvos Respublikos teritoriją (t.y. ne per valstybės sienos perėjimo punktus) iš valstybės, kurioje jo gyvybei ar laisvei gresia pavojus, netaikoma atsakomybė už neteisėtą atvykimą ir buvimą Lietuvos Respublikoje, jeigu jis nedelsdamas ir ne vėliau kaip per 24 valandas atvyksta į Valstybės sienos apsaugos tarnybą, miesto (rajo) policijos komisariatą ar kitas valstybės institucijas ir išsamiai paaiškina apie savo neteisėtą atvykimą į Lietuvos Respubliką bei buvimą joje. Pažeidęs nustatytą terminą, užsienietis nuo atsakomybės gali būti atleidžiamas, jeigu nustatoma, kad terminas buvo pažeistas dėl pateisinamos priežasties.

Pagal įstatymą kiekvieno užsieniečio prašymas suteikti pabėgėlio statusą turi būti išnagrinėtas iš esmės, jeigu nėra priežasčių, kliudančių įleisti užsienietį į Lietuvos Respublikos teritoriją arba leisti būti joje, numatytų Pabėgėlių statuso įstatymo 10 str. Šiame straipsnyje nustatyta, kad užsienietis neįleidžiamas į Lietuvos Respublikos teritoriją arba jam neleidžiama joje būti, kai:

- 1) jis atvyko iš saugios trečiosios šalies;
- 2) prieglobstį jam jau yra suteikusi kita valstybė;
- 3) jis turi kelių valstybių pilietybę ir be svarbių priežasčių nepasinaudoja bent vienos iš valstybių, kurios pilietis jis yra, gynyba;
- 4) jau anksčiau išnagrinėjus jo prašymą suteikti pabėgėlio statusą, šio įstatymo nustatyta tvarka ir pagrindais buvo priimtas sprendimas nesuteikti pabėgėlio statuso, o naujai paduotame prašyme nėra svarbios papildomos informacijos;
- 5) jo prašymas yra akivaizdžiai nepagrįstas.

Motyvuotą prašymą dėl pabėgėlio statuso suteikimo užsienietis gali pateikti raštu arba žodžiu Lietuvos Respublikos sienos perėjimo punkte Valstybės sienos apsaugos tarnybai, miesto (rajo) policijos komisariatui, Užsieniečių registracijos centrui ar kitoms valstybės ar savivaldybės institucijoms.

Šios institucijos užsieniečių prašymus bei surinktus kitus duomenis nedelsiant perduoda Migracijos departamentui, kuris per 48 valandas turi nuspręsti, ar yra motyvų dėl Įstatymo 10 str. numatytų priežasčių neįleisti užsieniečio į Lietuvos teritoriją arba neleisti joje būti. Migracijos departamentui priėmus sprendimą neįleisti užsieniečio į Lietuvos Respublikos teritoriją arba neleisti joje būti, jis grąžinamas arba išsiunčiamas į valstybę, iš kurios atvyko arba iš kurios yra kilęs. Tokį sprendimą užsienietis per 7 dienas nuo jo gavimo gali apskųsti Vilniaus apygardos administraciniam teismui.

Tais atvejais, kai pagal įstatymą nėra priežasčių, trukdančių užsieniečiui atvykti į Lietuvos Respubliką ar būti joje, užsieniečio prašymas suteikti pabėgėlio statusą pradedamas nagrinėti iš esmės.

Pažymėtina, kad užsieniečiui, kuris teisėtai yra Lietuvoje ir pateikė prašymą suteikti pabėgėlio statusą, Pabėgėlių statuso įstatymo 7 str. nustatytos svarbios jo teisių garantijos, kurių neturi kiti nuolat ar laikinai gyvenantys užsieniečiai. Toks užsienietis neišsiunčiamas iš Lietuvos Respublikos ir negrąžinamas į valstybę, kurioje jo gyvybei ar laisvei gresia pavojus. Kitaip tariant, šiame Įstatymo str. įtvirtintas tarptautinėje praktikoje žinomas vienas svarbiausių pabėgėlių apsaugos garantijų – *non-refoulement* (neišsiuntimo) principas.

Išimtis yra tie atvejai, kai užsienietis dėl svarbių priežasčių laikomas pavojingu Lietuvos Respublikos saugumui arba įsiteisėjusiu teismo nuosprendžiu nuteistas už sunkų nusikaltimą ir kelia pavojų visuomenei.

Prašymo nagrinėjimas iš esmės – užsieniečio prašymo suteikti pabėgėlio statusą nagrinėjimas, kurio metu, remiantis užsieniečio byloje surinktais duomenimis, nustatoma, ar užsienietis atitinka šio įstatymo nustatytus pabėgėlio statuso kriterijus.

Įstatymo 14 str. nustatyta, kad Migracijos departamentas užsieniečio prašymą suteikti pabėgėlio statusą nagrinėja iš esmės bendra arba skubos tvarka. Skubos tvarka pagal įstatymą gali būti taikoma, kai:

- 1) užsienietis atvyko iš saugios šalies;
- 2) užsieniečio prašymas yra akivaizdžiai nepagrįstas;
- 3) užsienietis pateikia melagingą informaciją apie save bei atvykimo į Lietuvos Respublikos teritoriją ar buvimo joje aplinkybes;
- 4) užsienietis pagrįstai laikomas pavojingu Lietuvos Respublikos saugumui ar viešajai tvarkai.

Jei prašymas nagrinėjamas skubos tvarka, užsieniečio prašymas suteikti pabėgėlio statusą turi būti išnagrinėtas ne vėliau kaip per 1 mėnesį nuo išvados dėl prašymo nagrinėjimo iš esmės gavimo Migracijos departamente dienos. Jei yra pagrįstų priežasčių, jis nagrinėjamas bendra tvarka, ir apie tai raštu pranešama Užsieniečių registracijos centrui.

Jeigu prašymas nagrinėjamas bendra tvarka, užsieniečio prašymas suteikti pabėgėlio statusą turi būti išnagrinėtas ne vėliau kaip per 6 mėnesius nuo išvados dėl prašymo nagrinėjimo iš esmės gavimo Migracijos departamente dienos. Jei yra pagrįstų priežasčių, dėl kurių per šį laikotarpį prašymo išnagrinėti negalima, Migracijos departamento vadovas gali nustatyti ilgesnį terminą, tačiau užsieniečio prašymo suteikti pabėgėlio statusą nagrinėjimo bendras terminas negali trukti ilgiau nei 12 mėnesių.

Užsienietis, kurio prašymas suteikti pabėgėlio statusą nagrinėjamas bendra tvarka, apgyvendinamas Pabėgėlių priėmimo centre arba jam leidžiama gyventi pasirinktoje gyvenamojoje vietoje.

Pabėgėlių statuso įstatyme numatytos užsieniečio teisės ir pareigos, susijusios su pabėgėlio statuso suteikimu. Įstatymo 17 str. įtvirtinta, kad užsienietis turi teisę:

- 1) gyventi Užsieniečių registracijos centre ar Pabėgėlių priėmimo centre bei naudotis jų teikiamomis paslaugomis;
- 2) tvarkyti ir notariškai įforminti dokumentus;
- 3) naudotis valstybės teikiama teisine pagalba;
- 4) gauti kompensaciją už naudojimąsi visuomeninio transporto priemonėmis;
- 5) naudotis vertėjo paslaugomis;
- 6) naudotis medicinos paslaugomis Užsieniečių registracijos centre ir Pabėgėlių priėmimo centre nustatyta tvarka;
- 7) Lietuvos Respublikos Vyriausybės ar jos įgaliotos institucijos nustatyta tvarka kas mėnesį gauti piniginę pašalpą smulkioms išlaidoms.

Šių užsieniečių vaikai turi teisę mokytis bendrojo lavinimo mokyklose.

Įstatyme numatytos ir pareigos:

- 1) laikytis Lietuvos Respublikos įstatymų ir buvimo Užsieniečių registracijos centre bei Pabėgėlių priėmimo centre nustatytos tvarkos;
- 2) gyventi Užsieniečių registracijos centre, jei užsienietis atvyko ar yra Lietuvos Respublikoje neteisėtai, kol bus nustatyta jo prašymo nagrinėjimo iš esmės tvarka;
- 3) gyventi Pabėgėlių priėmimo centre, kol jo prašymas suteikti pabėgėlio statusą nagrinėjamas iš esmės, jei užsieniečiui nebuvo leista gyventi jo pasirinktoje gyvenamojoje vietoje;
- 4) leisti gydytojui patikrinti sveikatos būklę pagal Sveikatos apsaugos ministerijos nustatytą tvarką;
- 5) prašymo suteikti pabėgėlio statusą nagrinėjimo metu pateikti visus turimus dokumentus ir tikrovę atitinkančius išsamius paaiškinimus

dėl prašymo suteikti pabėgėlio statusą motyvų, savo asmenybės bei atvykimo ir buvimo Lietuvos Respublikoje aplinkybių.

Išstatymo nustatyta tvarka ir terminais išnagrinėjęs užsieniečio prašymą suteikti pabėgėlio statusą, Migracijos departamentas priima vieną iš šių sprendimų:

- 1) suteikti pabėgėlio statusą;
- 2) pabėgėlio statuso nesuteikti.

Užsieniečiui, kuriam suteiktas pabėgėlio statusas, Migracijos departamentas išduoda leidimą nuolat gyventi Lietuvos Respublikoje.

Pabėgėlių statuso įstatyme nustatyta, kad užsieniečiui, atitinkančiam šio įstatymo 2 str. 1 d. nustatytus kriterijus, pabėgėlio statusas nesuteikiamas, jeigu:

- 1) jis naudojasi Jungtinių Tautų Organizacijos institucijų ar organizacijų, išskyrus Jungtinių Tautų Organizacijos pabėgėlių reikalų vyriausiąją komisarą, pagalbą ir gynybą;
- 2) valstybės, kurioje jis gyvena, kompetentingos valdžios institucijos pripažįsta jam teises ir pareigas, susijusias su tos valstybės pilietybe;
- 3) yra motyvų manyti, kad iki atvykimo į Lietuvos Respubliką jis padarė sunkų nepolitinį nusikaltimą arba yra kaltas dėl veiksmų, prieštaraujančių Jungtinių Tautų Organizacijos tikslams ir principams;
- 4) yra pagrindas manyti, kad jis padarė nusikaltimą taikai, žmonijai arba karinį nusikaltimą, kaip jie apibrėžiami Lietuvos Respublikos tarptautinėse sutartyse.

Užsienietis, kuriam nesuteiktas pabėgėlio statusas, iš Lietuvos Respublikos išsiunčiamas Lietuvos Respublikos įstatymo „Dėl užsieniečių teisinės padėties“ nustatyta tvarka.

Pažymėtina, kad viena svarbiausių žmogaus teisių gynimo garantijų – teisė kreiptis į teismą. Pabėgėlių statuso įstatymo 21 str. nustatyta užsieniečių teisė ginčyti teisme sprendimo nesuteikti pabėgėlio statusą teisėtumą ir pagrįstumą. Skundą Vilniaus apygardos administraciniam teismui užsienietis gali paduoti per 14 dienų nuo sprendimo gavimo.

Administracinis teismas, išnagrinėjęs skundą, priima vieną iš šių sprendimų:

- 1) palikti priimtą sprendimą nepakeistą ir skundo nepatenkinti;
- 2) panaikinti priimtą sprendimą ir įpareigoti Migracijos departamentą įvykdyti teismo patvarkymą.

Prieglobsčio suteikimas pabėgėliui – tai valstybės globos jam suteikimas. Todėl svarbu ne tik priimti sprendimą dėl pabėgėlio statuso suteikimo, bet ir užtikrinti pabėgėlių socialinės integracijos mūsų visuomenėje galimybes. Galima teigti, kad Lietuvoje yra sudarytos ir teisinės, ir orga-

nizacinės prielaidos pabėgėliams Lietuvoje naudotis Konstitucijoje, įstatymuose ir Lietuvos tarptautinėse sutartyse numatytais teisėmis.